

Marx' arbeidsverditeori.

En kritikk av Hans Skjervheims elementære
logiske analyse.

Det følgende er å betrakte som et svar på det foreløpige manuskript som Hans Skjervheim har gjort kjent under titelen: "Marx' arbeidsverditeori, En elementær logisk analyse" (Ruc 1975). Manuskriptet har i den senere tid blitt diskutert blant studenter og lærere ved Filosofisk Institutt. Svaret er bygget opp slik: først blir det gjort rede for hva Skjervheim er ute etter (så godt som mulig refereres han selv), så blir fremgangsmåten for svaret drøftet, deretter gjennomgås kritisk Skjervheims ulike teser i den orden som han selv har stilt de opp. Tilslutt angis en del punkter vedrørende den politiske posisjon som Skjervheims teoretiske forståelseshorisont bærer i seg.

I. Hva Skjervheim er ute etter.

a) Intensjonen

Skjervheim er ute etter å undersøke gyldigheten til den "Marx'ske teori". Derfor konsentrerer han seg om dens sentrale lærestykke: arbeidsverditeorien. Han vil forsøke å vise "at Marx' verditeori i den ortodokse formen ikke er gyldig, og at dens tilsynelatende overbevisningskraft er avhengig av en ikke gjennomskuet tvetydighet i grunnbegrepene" (s.5). De grunnbegreper som spesielt interesserer, er "abstrakt arbeid" og "verdi". Det blir hevdet at nettopp disse gjør det mulig å formulere de mest kjente teser i "Marx' politiske økonomi", f.eks. tesen om profittrens tendensielle fall. Tvetydigheter i grunnbegrepene må følgelig få konsekvenser ikke bare for arbeidsverditeorien, men for selve teorien. Disse antydes. Hovedsaklig er Skjervheim imidlertid opptatt av arbeidsverditeorien. Konklusjonen er; "verditeorien er ---- en skinnets dialektikk. Den er basert på utnyttelsen av en ikke gjennomskuet tvetydighet" (s. 26).

b) Analysemåten

Det dreier seg om en elementær logisk analyse. Dette gir seg utslag i en viss symbolbruk, i benyttelse av tolkningslæren og i prøving av utsagns logiske status. Slik blir analysen kritisk. Den er imidlertid også kritisk på en annen måte. Det reageres mot dialektikkens degenerering "til å bli en argumentasjonsstrategi som kan brukes til å forsvare hvilket som helst standpunkt, og i siste instans på hvilken som helst måte ---- da har fornuften tapt, ikke sin rett, men sin faktiske sjanse" (s.23). Dermed skal ikke dialektikken desavoueres. Det gjelder mer å påpeke viktigheten av en nøyaktig analyse "for den er en nødvendig forutsetning for gjennomsiktede og klare problemstillinger" (s.5). I denne sammenheng henvises også til den analytiske filosofi - som en hovedretning i moderne filosofi. "Dialektisk tenkning som ikke vil la seg konfrontere med den analytiske filosofi, har i dag allerede tapt sin rett, hvis man da ikke er geni" (s.5).

c) Manuskriptets struktur

Manuskriptet har tre hoveddeler. I den første del blir grunnbegrepene "abstrakt arbeid" og "verdi" undersøkt ut fra den forutsetning at de hos Marx selv blir innført gjennom analytisk abstraksjon. Med analytisk abstraksjon mener Skjervheim "at man med utgangspunkt i et gitt erfaringsmateriale innfører visse enkle abstraksjoner som selv ikke har noe umiddelbart korrelat i erfaringen, men samtidig slik at man ved hjelp av disse analytiske begrepene skal være i stand til å forklare de mer kompliserte forhold: i det konkrete erfaringsmateriale" (s.12).

Undersøkelsen fører til to konklusjoner. Ut fra redegjørelsen for reduksjonen fra konkret til abstrakt arbeid konkluderes for det første med at, "begrepene 'abstrakt arbeid' og 'verdi' slik Marx innfører dem, er --- underbestemte begreper, og i denne forstand ----feilkonstruksjoner" (s.8). Det blir her nemlig abstrahert fra arbeidets intensjonale karakter og dermed fra arbeidskraftens kompetanse. For det andre forveksler Marx "abstrakt arbeide som underbestemmer arbeidsbegrepet og enkelt arbeid, som forutsetter en viss kompetanse hos arbeidskraften" (s.11). Gjennom denne forveksling blir Marx i stand til å nå fram til en "objektiv" målestokk for verdi - et forsøk som nå kan avsløres som ganske håpløst". Ut fra undersøkelsen kan så Skjervheim postulere en tolkning av begrepet "abstrakt arbeid": "bruk --- av fysiologisk og mekanisk kraft, uten noen formbestemmelse som sådan, d.v.s. kategorial abstraksjon fra formbestemmelser" (s.18).

I manuskriptets annen del (som egentlig starter med redegjørelsen for grunnbegrepene som analytiske abstraksjoner) kommer Skjervheim fram til en oppfatning av den politiske økonomi hvor denne blir "en almen samfunnsteori, og ikke en teori som kun gjelder for kapitalismen" (s. 13). Denne oppfatning - den er tendensielt scientistisk - gir seg ifølge Skjervheim nesten av seg selv når man leser første kapitel i Kapitalen. Den blir belagt gjennom et Leninsitat - hentet fra Mao.....

En annen oppfatning er imidlertid også mulig. På bakgrunn av Innledningen til "Grundrisse" blir grunnbegrepet "abstrakt arbeid" sett som avbildning av en realabstraksjon. Derutfra drar Skjervheim den konsekvens at abstrakt arbeid er fremmed-

gjort arbeid og at kontinuiteten med fremmedgjørelsesproblematikken blir åpenlys. Den politiske økonomi blir kritisk teori som kan tjene til analyse av det borgerlige samfunn.

Kan disse to oppfatninger som bygger på såvidt forskjellige metodiske prinsipper forenes? Etter Skjervheims oppfatning er dette mulig: "den politiske økonomi som fullt utfoldet teori er således en teori for det kapitalistiske, borgerlige samfunnet, men samtidig gir grunnbegrepene i den politiske økonomi som analytiske abstraksjoner som er gyldige for alle epoker, nøkkelen til tidligere epoker" (s. 17). Det virker som Skjervheim har en viss sympati for dette synet - men spørsmålet om grunnbegrepenes gyldighet forblir. Ja, behandlingen av grunnbegrepene som analytiske abstraksjoner i første del blir fortsatt ansett som legitim, likeså den kritikk som der ble formulert. Perspektivet var imidlertid begrenset. En mer fullstendig analyse må til.

Manuskriptets tredje del har nettopp en slik mer fullstendig analyse til oppgave. - selv om det forblir noe gåtefullt, hvori fullstendigheten skulle bestå. Poenget ligger imidlertid i ut fra "Grundrisse" (såvel selve verket som Innledningen) å stille opp en annen tolkning av "abstrakt arbeid" enn den alt anførte, nemlig "bruk --- av arbeidskraft uten bestemt formbestemmelse, d.v.s. med abstrakt formbestemmelse" (s.18). Mens man i den første tolkning har abstrahert fra kompetensebegrepet overhodet, har man i den andre å gjøre med en abstrakt formell kompetense. Den siste tolkning mener Skjervheim å kunne godtas, men de fundamentale teser i Marx' politiske økonomi lar seg alene ikke formulere ut fra denne. Følgelig: "alt tyder på at Marx ikke har vært klar over det vidt forskjellige som ligger i disse to tolkningene, derfor opptrer de som en fundamental tvetydighet i den politiske økonomi. Denne tvetydighet synes å være fatal" (s. 21). Hvorfor? Teoriens dramatiske påstandskraft hentes fra den første tolkning mens dens tilsynelatende rimelighet hentes fra den andre. "Hos Marx blir denne tvetydigheten utnyttet, ikke bevisst, men gjennom manglende analyse" (s.23). Å snakke om en dialektisk tvetydighet i dette tilfelle, ville være ødeleggende for begrepet dialektikk.

For Skjervheim gir seg et videre diskusjonstema ut fra det følgende: godtas tolkning to, må undersøkes om komplisert arbeid

(som fordrer en bestemt kompetanse hos arbeidskraften) kan reduseres til enkelt arbeid (som her blir hevdet kun å forutsette abstrakt eller formell kompetanse) etter forholdstall. Antagelig tenkes det her på forholdet mellom kvalifisert og ukvalifisert arbeidskraft. Et utsagn fra Kapitalen trekkjes inn og dets logiske status blir prøvd. Det synes som det nevnte, mer fullstendige perspektiv må ha med hva Skjervheim her undersøker å gjøre.

Tilslutt oppsummerer Skjervheim og konkluderer som alt anført: "verditeorien er --- en skinnets dialektikk. Den er basert på utnyttelsen av en ikke gjennomskuet tvetydighet" (s. 26).

2. Skjervheims egen posisjon og manuskriptets historisk-politiske bakgrunn

Som Skjervheim selv sier er det mer personlige erfaringer fra Roskilde Universitetscenter som har ført til at han har tatt opp et nytt emneområde - et område som han tidligere ikke har beskjeftiget seg så mye med. Her skal en ortodoks marxistisk posisjon ikke bare ha etablert seg, men også ha blitt sterkt dominerende. Dialektikken har degenerert. Slik har man - som Skjervheim sier i sin "Innledning til 'Legitimationsproblem im Spätkapitalismus'" - "med stor dyktighet --- manøvrert ut den kritiske Marx - diskusjonen, og da spesielt Habermas. Men prisen for dette er meget høy, i stor utstrekning har man da vært nødt til å erstatte den åpne diskusjon med manipulatorisk snedighet--" (Innledning s. 3). Derfor nødvendigheten av saklig argumentasjon og nøyaktige analyser!

Bakgrunnen for en slik ortodoks posisjon må sees i lys av den fornyete og breie debatt som i de senere år har pågått om Marx' politiske økonomi. Skjervheim hevder at denne fornyelse baserer seg på "en rekke dogmehistoriske rekonstruksjoner" (s-4) og nevner i denne forbindelse så vidt forskjellige folk som Rosdolsky, Zeleny, Altvater og Reichelt. Karakteristisk for den ortodokse posisjon er at den hopper fra teoriens rekonstruk-

sjon til dens anvendelse uten at den restaurerte teoriens gyldighet blir undersøkt, "hvorved Marx - historisme og dogmatikk kommer til å gå hånd i hånd" (s.4.)

Skjervheim selv støtter seg til Habermas. I motsetning til Horkheimer og Adorno (hvor vi etter Skjervheims oppfatning enda har å gjøre med en "stilltiende ortodoksi") er Habermas ute etter en kritikk av den Marx'ske teori selv. "Han vil redde den sosialistiske intensjon, men det gjør det nødvendig å ofre den arkitoniske sluttetheten i det Marx'ske system. Den historiske materialisme må følgelig ny-formuleres ---" (Innledning, s.6). Ny-formuleringen må sees på bakgrunn av den begrunnelsesteoretiske problematikk hos Habermas som nettopp "hører hjemme i en sammenheng hvor en mer omfattende samfunnsteori blir forsøkt etablert" (Innledning s. 13).

Vi kommer tilbake til Habermas. Her gjaldt det bare å antyde hva som dirigerer Skjervheims tilgrep, hva som bestemmer hans spesielle tilrettelegging av Marx. Analysen av arbeidsverditeorien står imidlertid for hans egen regning: "dette er ikke Habermas sin analyse, men jeg tror den kan gi en nøkkel til hans behandling av verdiproblemet" (Innledning s. 8).

II. Fremgangsmåten for svaret.

I svaret er vi ikke primært interessert i Skjervheims egen problemstilling og den posisjon denne representerer. Det gjelder hovedsaklig å gå inn på en konfrontasjon mellom hva Skjervheim sier om Marx og hva Marx selv sier, altså å få undersøkt Skjervheims måte å lese Marx på: hva han leser og hva han ikke leser. Dette er nødvendig ut fra selve manuskriptet, like meget ut fra dets betraktlige pretensjoner som ut fra dets påstand om å stå for "en elementær logisk analyse".

En slik fremgangsmåte fremroper av seg selv innvendinger: dette er i alle fall ortodoksi! Og ortodoksien har Skjervheim alt stemplet: man lever da innen et lukket teoretisk univers, vennfiende-forholdet (d.v.s. klassestandpunktet) blir det primære utgangspunkt, analyse og argumentasjon underordnes dette desisionistiske utgangspunkt (sml. Innledning s. 9 og 10). Dertil: det finnes ingen lesning som i seg selv er neutral og som går forut for en "objektiv" stillingtagend.

Her menes imidlertid noe annet. Det går om mer elementære forhold: selve lesningen. Vi vil hevde at det finnes visse kriterier som gjør det mulig å skille en adekvat lesning av en tekst fra en mindre adekvat. Kriteriene går på om begrepene som benyttes i teksten gjengis slik de blir innført, om den logiske struktur i argumentasjonen blir fulgt opp, om tekstens egne sammenhenger blir tatt vare på osv. I så henseende dreier det seg hverken om ortodoksi eller neutralitet. I så henseende er det også likegyldig om vi har å gjøre med en tekst av Marx eller en tekst f.eks. av Descartes. Underkaster man slike tekster former for granskning, finnes det etter vår oppfatning visse forhold som man kan enes om. Grunnlaget i betydningen av: det som bærer innvendinger oppe, det som avgir temaet for kritikken, må kunne gjenkjennes av andre.

Idet vi har til hensikt å konfrontere hva Skjervheim sier om Marx med hva Marx selv sier, er vi ute etter et slikt grunnlag. Nettopp fordi vi er av den mening at denne gjenkjennelse av Marx uteblir i Skjervheims Marx-lesning, blir vi selv henvist til å rekonstruere de sammenhenger som hans kritikk hører hjemme i. Ofte gjelder det på tvers av Skjervheims påstander å få frem de problemer som står til debatt. Dette gjør vår redegjørelse noe

omfattende - og dertil overfladisk. Vi blir tvunget til å skissere sammenhenger, antyde poenger, karakterisere problemløsninger. Fra tid til annen blir det dertil nødvendig å støtte seg til sekundærlitteratur, anføre konklusjoner av lengere utgreiinger, snappe opp presise formuleringer osv. Slikt er å beklage. Noe annet ville imidlertid ha overskredet rammene for et svar.

Likevel holder vi oss hele tiden til de samme tekster som Skjervheim selv - når annet ikke er strengt nødvendig (d.v.s. nødvendig for å få frem hva Skjervheim sier eller for å forklare sammenhengene til de sitater han benytter). Vi holder oss også til manuskriptets egen struktur selv om vi mener at den er misvisende (sml. forholdet mellom analytiske abstraksjoner og realabstraksjoner) og mer tildekker enn åpner opp for viktige problemstillinger. Og arbeidsverditeoriens gyldighet? Vi er av den oppfatning at spørsmålet om gyldighet i en vitenskaplig diskurs avgjøres gjennom denne selv, gjennom dens forklarings- evne og ikke ut fra på forhånd fastlagte kriterier av transvitenskapelig, d.v.s. av filosofisk art. Vi kan derfor ikke ut fra de tekster av Marx som vi holder oss til slå fast om arbeidsverditeorien er gyldig eller ikke. Det vi kanskje kan få angitt er hvorledes spørsmålet om gyldighet kan bli stilt, resp. hvilke problemstillinger som i denne sammenheng er relevante.

Slik sett blir vår oppgave her sterkt begrenset. Ikke utlegger vi arbeidsverditeorien som sådann, heller ikke stiller vi oss til avgjørende problemer i Marx' teoretiske konsepsjon, slett ikke pretenderer vi å arbeide med elementære logiske analyser. Det eneste vi er ute etter er å tilbakevise Skjervheims lesning av Marx - ut fra hva Marx selv sier. Noen ville uten tvil ha foretrukket en mer vesentlig begrensning; det ville være tilstrekkelig å konstatere de feilaktige påstander og å vise hvori feilene består. Dette er i og for seg enkelt nok, men fører ikke ut over konstanteringene. Det fører ikke til debatt om arbeidsverditeorien - en debatt vi mener er vesentlig i alle fall blant sosialister.

Derved fikseres hva vi selv i siste instans er ute etter: når vi relativt utførlig går inn på Skjervheims lesning av Marx og konfronterer den med Marx selv skyldes dette at vi er interessert i den spesielle tilrettelegging av Marx som her er i

arbeid. Det gjelder å få innsirklet den politiske posisjon som er tilstede i denne teoretiske tilrettelegging. Slik kan denne måte å lese og å se på teoretisk og politisk bli satt til debatt - og dertil bli studert i forhold til andre måter. Herutfra først kan bli bestemt hvorfor Skjervheim i sin lesning nettopp utleser dette og ikke hint. I denne sammenheng blir selvfølgelig også Skjervheims egne problemstillinger viktige.

Når vi i dette svar ikke primært er opptatt av slike forhold (og dermed med en nærmere bestemmelse av vår egen posisjon), har det som antydnet sin grunn i at vi først har å rekonstruere hva det ut fra Marx snakkes om - så og si for å få etablert et felles grunnlag. Bare slik kan bli gjort forståelig hva Skjervheim egentlig sier, bare derved kan hans teser bli sett som en integrert del av en bestemt posisjon. Vi kommer tilslutt i vår redegjørelse tilbake til de problemer som i denne forbindelse oppstår.

KRITIKKEN AV DE ULIKE TESER.

a) I første avsnitt av manuskriptets første del uttaler S. seg om hva han mener er det vesentlige i Kapitalens første kapitel: den fundamentale operasjon er "reduksjonen fra konkret til abstrakt arbeid. På denne måten når han (Marx) frem til sitt begrep 'verdi', samtidig som det differensieres fra de to andre begrepene, 'bruksverdi' og 'bytteverdi'. Verdi defineres uavhengig av bruksverdi, og verdibegrepet skal brukes til å forklare bytteverdiens størrelse. Det problemet vi skal ta opp er hvorvidt den grunnoperasjonen som gjør at verdi defineres uavhengig av bruksverdi er en legitim operasjon" (s.6). Vi får altså to teser: reduksjonen fra konkret til abstrakt arbeid, verdien defineres uavhengig av bruksverdien (teser som henger nøye sammen) - og et problem.

Vi ser oss om i resten av manuskriptet for å søke etter utfyllinger, modifiseringer, korrigeringer osv. Ingen slike finnes. Tesene anføres bare igjen på s. 22 (hvor det heter at verdiproblematikken ut fra Marx lar seg formulere analytisk uavhengig av både bruksverdi - og bytteverdiproblematikken) og i den konkluderende oppsummering på s. 25. Det virker derfor, som om disse tesene fungerer som fundament for den videre argumentasjon samtidig som de utgjør grunnlaget for den endelige konklusjonen.

En nærmere forklaring på S' uttalelse finner vi imidlertid i manuskriptets annen del. Han hevder at begrepene "abstrakt arbeid" og "verdi" blir innført gjennom analytisk abstraksjon. De blir dermed del av en almen samfunnsteori, en teori som ikke bare gjelder for kapitalismen. "En slik fortolkning av den politiske økonomi --- gis neste av seg selv når man leser 1.kapittel i Kapitalen" (s.13).

Forklaringen setter oss i en viss forlegenhet. For oss gir seg ikke en slik fortolkning "nesten av seg selv". Slik vi ser det fører den tvertimot til at den avgjørende problemdimensjon i det første kapitel forsvinner. Samtidig henviser S. hele tiden til

dette kapitel. Det er problemer derfra som står til debatt. Noen av disse problemer (f.eks. forholdet mellom komplisert og enkelt arbeid) har dertil lenge hatt sin plass i Marx-kritikken. Slik virker det som vi må ta S. på ordet ("den fundamentale operasjonen --- det første kapitlet av Kapitalen ---") og anse hva han sier som en tolkning av teksten. Senere får vi da komme tilbake til den forklaring som blir gitt.

Konsekvensen blir at vi må angi en annen lese måte, en annen tolkning. Den manglende problemdimensjon fra S' side gjør at vi må bli relativt utførlige. Det blir vår oppgave å få frem hva Marx her er ute etter. Vi forfølger derfor hva som blir sagt i dette første kapitel - ut fra fremstillingens egen struktur (vi siterer og refererer). Samtidig blir det nødvendig å betone de momenter som vi anser viktig for den videre diskusjon av S' manuskript.

Som kjent tar Marx utgangspunkt i varen: "rikdommen i de samfunn som har kapitalistisk produksjonsmåte fremtrer som en 'veldig varesamling' og den enkelte vare som denses elementærform". Først og fremst er varen en gjenstand som gjennom sine egenskaper tilfredsstiller menneskelige behov av et eller annet slag. Den er nyttig. Og en gjenstands nytthet gjør den til bruksverdi. "Bruksverdier utgjør rikdommens stofflige innhold, uansett hvilken samfunnsmessig form den har. I den samfunnsform vi skal undersøke utgjør de samtidig de stofflige bærere av - bytteverdien".

Varer som byttes adskiller seg fra hverandre gjennom sine forskjellige bruksverdier. Men gjennom byttingen blir de satt like: 2 stoler = 1 frakk. Når de settes som like, må de også være like. Og hvilken egenskap gjør de like? Ingen naturlige egenskaper. Disse er bare av betydning forsåvidt som de gjør dem nyttige, altså til bruksverdier. Dertil er det nettopp abstraksjonen fra deres bruksverdier som karakteriserer varenes bytteforhold.

Nå har imidlertid varene den egenskap at de er arbeidsprodukter. Nettopp ved å være resultat av arbeid, adskiller de seg fra de umiddelbare naturgjenstander. Abstraheres fra arbeidsproduktene bruksverdier, abstraheres også fra de fysiske bestanddeler og former som gjør de til bruksverdier. Alle sansemessige egenskaper viskes ut. De er heller ikke lenger produkt av et eller annet produktivt arbeid "Sammen med arbeidsproduktene nyttige karakter forsvinner den nyttige karakter ved det arbeid som er nedlagt i dem, dermed forsvinner også disse arbeiders forskjellige konkrete former, de er ikke forskjellige lenger, men er alle sammen redusert til likt menneskelig arbeid, til abstrakt menneskelig arbeid". Som krystaller av denne felles samfunnsmessige substans er arbeidsproduktene verdier.

Det som er felles og som fremtrer i en vares bytteforhold er følgende dens verdi. En gjenstand har altså bare verdi fordi abstrakt menneskelig arbeid er blitt objektivert eller materialisert i den. Verdi er en samfunnsmessig egenskap ved varen som bare fremtrer hvor det blir byttet. Den skyldes at varen er et resultat av et arbeid som umiddelbart er likt andre arbeider, av abstrakt menneskelig arbeid. Hvorledes skal så verdiens størrelse måles? Gjennom kvantumet av den i tingen nedlagte "verdidannende substans". Selve arbeidets kvantitet måles med dets varighet i tid - arbeidstiden. P.g.a. viktigheten av dette punkt for sammenhenger som senere skal diskuteres, siterer vi Marx utførlig: "Samfunnets totale arbeidskraft, som er representert i vareverdens verdier, regnes her som en og samme menneskelige arbeidskraft, til tross for at den består av utallige individuelle arbeidskrefter. Hver individuell arbeidskraft er den samme menneskelige arbeidskraft som den andre individuelle arbeidskraft i den utstrekning den har karakter av en samfunnsmessig gjennomsnitts-arbeidskraft og fungerer som en slik samfunnsmessig gjennomsnitts-arbeidskraft, altså ved produksjon av en vare også bare trenger den gjennomsnittlig nødvendige eller samfunnsmessig nødvendig arbeidstid. Samfunnsmessig nødvendig arbeidstid er den arbeidstid som er nødvendig for å fremstille en eller annen bruksverdi med de foreliggende samfunnsmessige - normale produksjonsvilkår og den samfunnsmessige gjennomsnittsgrad av dyktighet og arbeidsintensitet.----- En vares verdi-

størrelse ville der holde seg konstant, hvis den til dens produksjon nødvendige arbeidstid hadde vært konstant. Men denne skifter med enhver forandring av arbeidets produktivkraft ----. En vares verdistørrelse skifter altså direkte proporsjonalt med mengden og omvendt proporsjonalt med produktivkraften av det i varen realiserte arbeid" (Kapitalen I 53-55).²⁾

I sin videre fremstilling går Marx nærmere inn på de bestemmelser som hittil er anført. Avgjørende blir utviklingen av dobbelt-naturen til det i varen nedlagte arbeid. Nettopp gjennom oppdagelsen av denne dobbeltnatur avhever Marx seg etter egen mening fra de klassiske politiske økonomer. Vi trekker i første omgang her bare inn momenter fra hva som sies om det nyttige eller konkrete arbeid, nemlig for å kaste lys over den samfunnsmessige karakter til vareproduksjonen: for det første er arbeidet som skaper av bruksverdier, som nyttig arbeid et eksistensvilkår for menneskene som er uavhengig av alle samfunnsformer - en evig naturnødvendighet. Gjennom de ulike bruksverdier henvises imidlertid til like mangfoldige nyttige arbeider, til en samfunnsmessig arbeidsdeling. Denne er en betingelse for vareproduksjon (det omvendte gjelder ikke, noe annet er at arbeidsdelingen gjennom vareproduksjonen utvikles videre). Men bare produkter av selvstendige og innbyrdes uavhengige privatarbeider fremtrer som varer (privateiendom av produksjonsbetingelsene). Disse produkter byttes. Det er følgelig gjennom byttet at produktene blir fordelt. Produktene blir altså varer under bestemte samfunnsmessige betingelser: arbeidsdeling, privateiendom, bytte. Bare ut fra slike forhold er det relevant å gå inn på det abstrakte arbeid som skaper av verdiens substans og på den samfunnsmessige nødvendige arbeidstid som mål for verdistørrelsen.

Kjennes verdiens substans og målet for dens størrelse gjenstår det å undersøke verdiens form, den form som gjør verdien til bytteverdi. Gjennom det følgende blir klart hva Marx her er ute etter, ja hva

som er poenget med dette første kapitel: varene har bare verdieksistens forsåvidt som de er uttrykk for den samme samfunnsmessige enhet: menneskelig arbeid. Fordi deres verdieksistens er rent samfunnsmessig, kan den imidlertid bare komme til uttrykk i det samfunnsmessige forhold mellom vare og vare. Denne uttrykksform må undersøkes. Nå vet vi at varene har en felles verdiform - pengeformen. "Her gjelder det imidlertid å klare det den borgerlige økonomi ikke en gang har forsøkt å gjøre, nemlig å påvise denne pengeforms genesis, altså å følge utviklingen av det verdiuttrykk som ligger i varenes verdiforhold fra dets enkleste, mest beskjedne form og frem til den blendende pengeform."

La oss kort se på momenter fra denne genesis: uttrykket 20 alen lintøy = 1 frakk har sin basis i lintøy = frakk, d.v.s. varetypen frakk er av samme substans³⁾ som lintøyet som en fra den forskjellige varetype. Oftest fester man seg ved den bestemte proporsjon hvori den ene varetype blir satt lik med den andre. Det glemmes at størrelsen til ulike ting bare kan sammenlignes kvantitativt etter å være blitt redusert på den samme enhet. Hvorledes skjer så denne likesetting? Den ene bruksverdi - frakken - blir til umiddelbart uttrykk for abstrakt, menneskelig arbeid. Den blir til verdi i naturalform, til fremtredelsesform for verdien til den andre varen. Dette skyldes at det kvantum av menneskelig arbeid som er brukt til produksjonen av lintøy ikke reflekterer seg som verdi i dets egen kropp. Verdien viser seg og får sanselig uttrykk i dets verdiforhold til frakken. Idet lintøyet som verdi setter seg lik frakken, mens det samtidig adskiller seg fra den som bruksgjenstand, blir frakken til fremtredelsesform for lintøy - verdien i motsetning til lintøy - kroppen, til fremtredelsesform for dets verdiform til forskjell fra dets naturalform.

Problemet er derved prinsippielt sett løst: gjennom denne likesettingsakt får varen en verdiform som er forskjellig fra dens naturalform, en annen vare gjelder i sin umiddelbare naturalform som fremtredelsesform for abstrakt menneskelig arbeid. Men enda har vi ikke å gjøre med en verdiform hvori alle varer som tinglige uttrykk for den samme substans kan fremstille seg for hverandre. Vi følger ikke her denne utvikling som sådan, men konsentrerer oss

om den formale gang: lintøyet kan byttes med andre varer og dermed uttrykke sin verdi i en rekke andre varer. Ser vi omvendt på disse andre varer, så uttrykker de alle sine verdier i den samme vare: lintøyet. Idet en vare (lintøyet) bringer sin verdi til uttrykk i totaliteten av alle andre varer, blir den altså selv til fremtredelsesform for verdien til disse andre varer. Og da alle varer kan uttrykke sin verdi enkelt (i en varekropp) og enhetlig (i den samme varekropp), fremstiller de seg også for hverandre som spesielle uttrykk for den samme substans.

Dette kan også formuleres slik: nettopp gjennom sin likhet med naturalformen til en bestemt vare, uttrykker en enkelt vare sin verdi ikke bare i en form som er forskjellig fra den egne bruksverdi, men samtidig som det som den har felles med alle de andre varer. Den er kvalitativt satt lik med de (alle er uttrykk for det samme arbeid). Derfor kan den også kvantitativt sammenlignes med disse andre varer.

Følgelig: denne samme substans (d.v.s. det abstrakt menneskelige arbeid) eksisterer så og si ved siden av og utenfor alle spesielle varer - og i naturalform. En spesiell naturalform blir den synlige inkarnasjon av menneskelig arbeid. Den blir til pengevare og funksjonerer som penger. Historisk er det gullet som har erobret denne plass blant varene.

I det avsluttende avsnitt av første kapitel kommenterer Marx resultatet av sine analyser. Vi trekker frem noen poenger: når arbeidsproduktet blir vare får det en mystisk karakter. Dette skyldes ikke i og for seg selve verdibestemmelsens innhold - arbeidet. I ethvert nyttig arbeid ligger bruk av menneskelig hjerne, nerve, muskler, sanseorganer osv.. Heller ikke skyldes det i og for seg verdistørrelsens bestemmelse: arbeidstiden er viktig nok i enhver samfunnsform. Den mystiske karakter skyldes vareformen selv. "De menneskelige arbeiders likhet får den saklige form at arbeidsproduktene blir like som verdier, bruken av menneskelig arbeidskraft målt med tidsvarigheten antar form av arbeidsproduktenes verdistørrelse og endelig får forholdet mellom produsentene, som avspeiler deres arbeids samfunnsmessige karakter,

form av et samfunnsmessig forhold mellom arbeidsproduktene. Det hemmelighetsfulle ved vareformen består altså ganske enkelt deri at den for menneskene gjenspeiler deres eget arbeids samfunnsmessige karakter som en objektiv egenskap ved arbeidsproduktene selv ---" "----privatarbeidene fungerer i virkeligheten som ledd i det samfunnsmessige totalarbeid først gjennom de relasjoner som oppstår mellom arbeidsproduktene og gjennom dem mellom produsentene i og med bytteprosessen. For produsentene synes derfor deres privatarbeiders samfunnsmessige relasjoner å være det de er, d.v.s. ikke umiddelbare samfunnsmessige forhold mellom personene i selve deres arbeid, men tinglige forhold mellom personene og samfunnsmessige forhold mellom tingene". Særs viktig er det følgende (hvor det direkte forutsettes at nyttige ting blir produsert med henblikk på bytte): "de (privatarbeidene) må på den ene side som bestemt nyttig arbeid tilfredsstille et bestemt samfunnsmessig behov og på den måten hevde seg som ledd i totalarbeidet, i den samfunnsmessige arbeidsdelings naturgitte system. De tilfredsstiller på den annen side deres egne produsenters mangeartede behov bare forsåvidt som hver spesielt nyttig privatarbeid kan byttes mot ethvert annet nyttig privatarbeid, altså regnes som likt med det. Den fullstendige likhet mellom forskjellige arbeider kan bare oppstå gjennom en abstraksjon fra deres virkelige ulikhet, i en reduksjon til den felles karakter de har som bruk av menneskelig arbeidskraft, abstrakt menneskelig arbeid". Og videre: "---- ved at de (menneskene) i bytteprosessen setter sine forskjelligartede produkter lik hverandre som verdier, setter de sine forskjellige arbeider lik hverandre som menneskelig arbeid. De vet det ikke, men de gjør det". "Det som bare har gyldighet for denne spesielle produksjonsform, vareproduksjonen, nemlig at de innbyrdes uavhengige privatarbeiders spesifikke samfunnsmessige karakter består i deres likhet som menneskelig arbeid og antar form som arbeidsproduktenes verdikarakter ----", osv., osv..

Vi kunne fortsette å sitere Marx selv (og vi mener faktisk at det meste av hva S sier i sitt manuskript - sees det som en kritikk av Marx - kan avvises gjennom en nærmere utlegging av dette korte resymé). Isteden avslutter vi med å holde fast det følgende grunnpoeng: varen er og forblir tema i dette første kapitel - og nettopp i sin motsigelsesfulle enhet (dens almene karakter som verdi og

dens spesielle karakter som bruksverdi). Denne beror selv på dobbeltkarakteren til det i varen nedlagte arbeid og henviser i så henseende til de spesielle samfunnsmessige forhold som hersker under vareproduksjonen. Motsigelsen i varen kan bare løses når den objektiveres, når varener det virkelige bytte fordobblers seg i vare og penger, når varen får en sosial eksistensform i penger som vi løsrevet fra dens naturlige eksistensform. Først byttet av en vare mot penger, åpenbarer dens bytteevne, dens samfunnsmessige natur. Penger blir den mest pregnante fremtredelsesform for varens verdi. "Det er imidlertid nettopp denne vareverdenens ferdige form - pengeformen - som saklig tilslører og ikke avslører privatarbeidernes samfunnsmessige karakter og dermed privatarbeidernes samfunnsmessige forhold" (Kapitalen I, s. 90).

Slik sett blir poenget i det første kapitel å vise hvorledes eksistensen av penger med nødvendighet følger ut fra de spesielle forhold som særpreger vareproduksjonen. Det indre sammenheng mellom arbeidsverditeori og pengeteori blir avgjørende. Forståelsen av kategorien "penger" må derfor regnes som et kriterium på om hva verdi er, adekvat er blitt fattet.

Vi kan også si at det er "pengegåten" som skal forklares - for "enhver vet, om han ikke vet noe annet, at varene har en felles verdiform som står i slående kontrast til bruksverdiens fargerike naturalform - pengeformen" (Kapitalen I s. 62). I den mer forskningsmessige redegjørelse i "Grundrisse" tar derfor Marx nettopp utgangspunkt i pengene og i de teorier de klassiske borgerlige økonomer har dannet seg om penger. Gjennom kritikken av disse teorier kan skritt for skritt forfølges hvorledes Marx går fra hva som skal forklares til forklaringen selv.

Vi kan nå gå tilbake til S' to teser. For det første hevder han at den fundamentale operasjon i Kapitalens første kapitel er reduksjonen fra konkret til abstrakt arbeid. Nå betviler ikke vi det avgjørende i denne operasjon. I forhold til hvorledes tesen benyttes videre i manuskriptet, anser vi det imidlertid nødvendig på nytt å henviser til de bestemte samfunnsmessige sammenhenger

reduksjonen må sees i (sml. igjen sitatene fra Kapitalen I, s. 87 og 88). Videre er det viktig å fikserne hva som muliggjør læren om reduksjonen, nemlig oppdagelsen av dobbeltkarakteren til det i varene fremstilte arbeid. Dette er for Marx det avgjørende punkt. Forståelsen av den politiske økonomi er nettopp avhengig av dette punkt. "Det beste ved min bok er 1. (derpå beror all forståelse av fakta) den alt i første kapitel fremhevet dobbeltkarakter til arbeidet, alt etter som det uttrykker seg i bruksverdien eller bytteverdien" (Briefe über "Das Kapital" s. 144). Dermed kan altså varen som bruksverdi og som verdi analyseres, dermed kan vises hvorledes denne fordobbling av varen i vare og penger blir nødvendig (sml. verdiformanalysen). Pengeformen lar seg forklare.

Den manglende forståelse for arbeidets dobbeltkarakter kjenner tegner ifølge Marx nettopp de klassiske politiske økonomer. Når det gjelder verdien adskiller de aldri "uttrykkelig og med klar bevissthet det arbeid som fremstiller seg i verdien fra det samme arbeid slik som det fremstiller seg i bruksverdien til sitt produkt. Naturligvis gjennomfører de denne skilnad faktisk sett, idet de betrakter arbeidet en gang kvantitativt, en annen gang kvalitativt. Men det faller de ikke inn at denne kun kvantitative skilnad av arbeidene forutsetter deres kvalitative enhet og likhet, altså deres reduksjon på abstrakt menneskelig arbeid" (Kapitalen I s. 94). Derved blir de heller ikke istand til å fatte arbeidsproduktets verdiform. Denne er nettopp "den mest abstrakte, men også den mest almene form i den borgerlige produksjonsmåte, som dermed karakteriseres som en spesiell slags samfunnsmessig produksjon og således karakteriseres historisk" (Kapitalen I, s. 95).

Etter vår oppfatning er det nødvendig å holde fast på de bestemte samfunnsmessige forhold som reduksjoner må forstås ut fra. Uten disse lar uttrykket "reduksjon" seg nemlig lett tolke i retning av reduksjonisme og ikke som det her er ment: tilbakeføring. På bakgrunn av oppdagelsen av arbeidets dobbeltkarakter går det nettopp om å føre det konkrete arbeid tilbake til det abstrakte for derved å få grep om det karakteristiske for en type samfunns-

messig produksjon i vareproduksjonen: 4)

Den andre tese fra S' side går ut på at verdien defineres uavhengig av bruksverdien (et sted heter det også: uavhengig av både bruksverdi - og bytteverdi-problematikken - noe som i alle fall må karakteriseres som meningsløst). Uavhengig synes her å bli tolket i retning av "løsrevet fra", "uten forbindelse med" osv.. Stemmer dette, blir tesen misvisende. Hos Marx går det nettopp om varens motsigelsesfulle enhet og om utviklingen av denne slik at penger kan bli forklart. I denne forbindelse betoner han den karakteristiske form som bruksverdien fremtrer i under vareproduksjonen: i den samfunnsform som tematiseres utgjør den den stofflige bærer av bytteverdien. Men uansett hvilken samfunnsform vi har å gjøre med - bruksverdier utgjør alltid rikdommens stofflige innhold. Vi har følgelig å gjøre med en form - innhold problematikk.

Karakteristisk for Marx er da at det naturgitte innhold som er felles for alle økonomiske epoker (arbeid som nyttig arbeid, som skaper av bruksverdier er "et eksistensvilkår for menneskene som er uavhengig av alle samfunnsformer - en evig naturnødvendighet"), faller utenfor den egentlige analyse. Tema er de samfunnsmessige former, her: vareproduksjonens spesifikke samfunnsmessige form. Bruksverdi - siden må imidlertid tematiseres når den angår formbestemmelsene, når den selv influerer på eller blir influert av de sosiale produksjonsforhold. Nettopp derfor kan Marx kritisere Ricardo for å ha abstrahert fra bruksverdien: hos han forblir den en enkel forutsetning.

På hvilken måte angår bruksverdien formbestemmelsene? Kort et par eksempler: verdien til en vare fremstiller seg i bruksverdien til en annen vare - bruksverdien til pengene er avgjørende for at de skal kunne ivareta sine funksjoner - merverdien blir avledet av arbeidskraftens bruksverdi osv.. Marx sier selv: "at altså hos meg bruksverdien spiller en helt annen viktig rolle enn i den tidligere økonomi, men at den notabene alltid bare blir betraktet når en slik betraktning fremspringer av analysen av gitte økonomiske former og ikke ut fra et frem- og tilbake - snakk om

begreper eller ordene 'bruksverdi' og 'verdi'" (MEW 19, s.371).

Så vidt vi ser blir det ut fra dette differensierte skille mellom form og innhold mulig for Marx i Kapitalen å analysere den kapitalistiske produksjonsmåte som en bestemt historisk produksjonsmåte. Han kritiserer de klassiske politiske økonomer for å ha fremhevet de felles bestemmelser for alle økonomiske epoker på en slik måte at de vesentlige forskjeller ikke ble sett. Som følge av dette anså de den kapitalistiske produksjonsmåte som evig og naturlig. De forfaller derved fetischismen, d.v.s. det umiddelbare fremtredelsesplan hvor faktisk bruksverdi og verdi er "grodd sammen". Nettopp p.g.a. disse forhold dreier det seg hos Marx om en kritikk av den klassiske politiske økonomi. S snakker imidlertid hele tiden om Marx' politiske økonomi - som en positiv disiplin. Dette skyldes etter vår oppfatning hans manglende evne til å se forskjellen mellom Marx og klassikerne. Alt S sier om denne forskjell er det følgende: "i første kapittel i Kapitalen innfører han(Marx) en rekke grunnbegreper, begreper som rett nok har sin bakgrunn i den klassiske nasjonaløkonomi (Smith og Ricardo), men som hos Marx blir gitt en spesiell utforming som gjør, at han går ut over sine forløpere. De grunn-Marx'ske begrepene er 'abstrakt arbeid' og 'verdi', mens begreper som 'konkret arbeid', 'bruksverdi' og 'bytteverdi' er tradisjonelle begreper i all økonomisk teori, begreper som Marx også gjør bruk av"(s.3). Det misvisende i selve sitatets påstander skulle ut fra det her alt fremlagte være innlysende nok. Vedrørende "forskjellen" sitter vi tilbake med det inntrykk at Marx og klassikerne etter S'mening så og si opererer på det samme "plan". Konsekvensene av et slikt synspunkt (spesielt vedrørende hva han legger i uttrykket "analytisk abstraksjon") kommer vi tilbake til.

Så langt de to teser. Og selve problemet: hvorvidt den grunnoperasjon som gjør at verdi defineres uavhengig av bruksverdi er en legitim operasjon? Ut fra hvorledes Marx bestemmer det særegne for sitt objekt, ser vi i alle fall foreløpig ikke denne grunnoperasjon som spesielt problematisk.

En relativ utførlig redegjørelse var nødvendig for å få rekonstruert de sammenhenger hvor de to hovedteser til S hører hjemme. På en foreløpig måte er angitt det misvisende i hva S hevder. Først i hans videre tematisering blir imidlertid graden av misvisning markant. Vi holder oss til det opparbeidete og prøver S' videre tese: konkret arbeid frembringer bruksverdi. Frembringer står her for en intensjonal relasjon, for bevisst planlagt aktivitet. Ved reduksjon fra konkret til abstrakt arbeid abstraheres fra dette, dermed fra arbeidets mål, arbeidskraftens kompetanse, arbeidskraftens evne til å forstå regler og å følge instruksjer. Dermed kan bli sagt at abstrakt arbeid "resulterer i" verdi og at vi har å gjøre med en ikke-intensjonal relasjon.⁵⁾

Hans eget poeng i denne forbindelse er det følgende: arbeidet må resultere i bruksverdier. Dette følger av arbeidets intensjonalitet. Arbeidsbegrepet kan bare gis full bestemmelse som konkret arbeid. Skal det meningsfullt være snakk om abstraksjon, har dette å gjøre med forholdet kvalifisert/ukvalifisert arbeid, hvor likevel hele tiden intensjonaliteten er beholdt.

Ut fra et slikt synspunkt blir selvfølgelig "abstrakt arbeid" og "verdi" ikke bare underbestemte begreper (fordi intensjonaliteten overspringes). Det dreier seg om feilkonstruksjoner. Ja, det er vanskelig for oss å se hvorledes begrepet "verdi" i det hele tatt ifølge S kan anvendes. Det synes nødvendig å innføre en helt annen teori (i avheving både fra klassikerne og Marx). Hva en slik teori skulle gå ut på, angis ikke. Det virker imidlertid naturlig at også den må forklare bytte, penger osv.

Nå er vi som tidligere sagt ikke primært interessert i å drøfte S' egne poenger. Vi forsøker følgelig å få frem Marx' synspunkter i og med at det går om en Marx-kritikk: S. har rett i at Marx abstraherer fra arbeidets nyttige former, fra de målrettete produktive virksomheter. Vi finner ikke frem til det karakteristiske for vareproduksjonen gjennom undersøkelser av disse. Ut fra Marx kan vi heller ikke holde oss til det intensive i S' betydning: bevisst planlagt aktivitet. Vi har å gjøre med privatprodusenter som bytter sine varer på markedet.

I byttet blir varene satt like. Deri ligger at de ulike konkrete arbeidsformer settes lik hverandre. Først herigjennom vises på direkte måte at de står i et samfunnsmessig sammenheng. Og hvorfor?

Arbeidet er ikke umiddelbart samfunnsmessig. Det finnes ingen på forhånd fremlagt plan, hvorigjennom arbeidet får samfunnsmessig karakter. Arbeidet til den enkelte blir altså ikke direkte styrt eller ledet av samfunnet. Derfor blir det først samfunnsmessig når det gjennom varebyttet blir satt likt med alle andre former for arbeid. Nettopp dette samfunnsmessige arbeid i den spesielle form som det har under vareproduksjonen kalles av Marx abstrakt arbeid.

Det er følgelig denne forvandling av det konkrete til det abstrakte arbeid som gjør det mulig å forklare at den enkelte privatproducents arbeid blir del av det samfunnsmessige totalarbeid. Den kan derved vises hvorledes gjennom arbeidet til private, isolerte og uavhengig av hverandre arbeidende vareprodusenter et samfunnsmessig system blir etablert. Og det er dette problem arbeidsverditeorien har til oppgave å løse: hvorledes det samfunnsmessige system etableres i en produksjon hvor privatprodusenter bytter sine produkter på markedet.

Sagt på en annen måte: umiddelbart er ikke klart hvorledes det arbeid som fremstiller et produkt er en del av det samfunnsmessige totalarbeid. Skal dette forståes, må de ulike produkter sees som kvantitative ulike uttrykk for den samme kvalitative enhet: abstrakt arbeid (sml. verdi-verdistørrelse). Slik sett er det samfunnsmessige i vareproduksjonen noe som setter seg igjennom bak privatprodusentenes rygg. Hvorledes deres arbeid er del av totalarbeidet, fremtrer nettopp ikke i produsentenes bevissthet, i deres konkrete, målrettete intensjonale arbeid. For Marx er det nettopp vitenskapens oppgave å befri seg fra den fetischisme som preger den umiddelbare bevissthet og å sette på begrep de lovmessigheter, hvorigjennom det samfunnsmessige sammenheng etableres i vareproduksjonen.

Vi må følgelig konstantere at det S. ikke ser, er det abstrakte arbeid som samfunnsmessig enhet og dermed verdien som en rent samfunnsmessig størrelse (derfor kan den jo bare fremtre i det samfunnsmessige forhold mellom varer). Han forfaller den fetischisme som hos Marx står under kritikk. Slik sett blir denne ikke -seing naturlig nok. Den har også sine naturlige konsekvenser. S blir nødvendigvis tvunget til å betrakte abstrakt arbeid som et rent "materielt fenomen". Han snakker om en diffus tendens hos Marx i retning av en materialistisk Ontologi : handlingsbegrepet blir betraktet ut fra et ikke-intensjonalt grunnlag.

Her har vi ikke lenger med en feilaktig tolkning å gjøre. Det dreier seg ikke lenger om tolkning. Dette viser seg i sine konsekvenser senere i manuskriptet, nemlig når S som adekvat tolkning av abstrakt arbeid ut fra Kapitalens første kapitel anfører: "bruk ---- av fysiologisk og mekanisk kraft uten noen formbestemmelse som sådan" (s.18)⁶⁾

Før vi forlater disse avsnitt vil vi gjøre oppmerksom på en noe underlig argumentasjon som står i sammenheng med det nettopp nevnte. S siterer Marx: "endelig kan en ting ikke være verdi uten å være bruksgjenstand. Hvis den er unyttig, er også det arbeid som er nedlagt i den unyttig, det regnes ikke som arbeid og danner derfor ingen verdi". Tenker vi oss et arbeid som bare skaper verdi, må vi innrømme at dette ikke kan telle som arbeid. Det er som S selv sier ikke arbeid i det hele tatt. Dette arbeid kaller han Sisyphos -arbeid. Det feilaktige hos Marx skulle da nettopp ligge i at man ikke lenger kan "skille mellom det som teller som arbeid og det som kun er Sisyphos-arbeid, og på denne basis kan man heller ikke lenger skille mellom korrelatene verdi og ikke-verdi "(s.8). Dermed blir både arbeidsbegrepet og verdi-begrepet underbestemt ----. Betyr dette at Marx blir kritisert for ikke å ha fremlagt en teori om arbeid uten nytte (som altså ikke er arbeid i det hele tatt)og dermed en teori om hva som ikke er verdi? Her svikter vår forståelse.

Skjervheim sier videre at reduksjonen til abstrakt arbeid også har et mer spesielt formål: å få frem en "objektiv" målestokk for verdi. Dette bygger på en misforståelse hvis det menes at det gjelder å finne en praktisk målestokk for verdi som skal kunne forklare hvorledes arbeidsproduktene i byttet blir satt like. Denne likestilling finner faktisk sted ved ethvert bytte. Ut fra bytteprosessen selv utvikler det seg spontant en verdimålestokk - penger. Penger er uunnværlig for denne likesetting av arbeidsproduktene. Oppgaven for Marx ligger i å fatte denne likesetting teoretisk. Det gjelder å finne verdiens årsak, verdiens genesis og immanente natur. "Når Marx fastslår at arbeidet er verdiens immanente mål så er det bare slik å forstå, at de kvantitative endringer i den tid som er nødvendig for å fremstille et produkt, drar med seg kvantitative endringer i produktets verdi (Rubin s.85).

Hva betyr det da at "den i gjennomsnitt nødvendige eller samfunnsmessig nødvendige arbeidstid" er målestokk for verdi? Vi har tidligere sitert Marx på dette punkt og holder her bare fast: samfunnets totale arbeidskraft sees som én arbeidskraft selv om den består av utallige individuelle arbeidskrefter. Hver av disse sees som samfunnsmessig gjennomsnittsarbeidskraft som bruker den i gjennomsnitt nødvendige arbeidstid i produksjonen av en vare. "Samfunnsmessig nødvendig arbeidstid er den arbeidstid som er nødvendig for å fremstille en eller annen bruksverdi med de foreliggende samfunnsmessig - normale produksjonsvilkår og den samfunnsmessige gjennomsnittsgrad av dyktighet og arbeidsintensitet. Etter at f.eks. dampvevstolen ble innført i England klarte man seg kanskje med halvparten av det arbeid som var nødvendig før for å gjøre et gitt kvantum garn til tøy. Den engelske håndvever trenger faktisk fremdeles den samme arbeidstid som før, mens produktet av hans individuelle arbeidstime representerer nå bare en halv samfunnsmessig arbeidstime og blir således redusert til halvparten av dets tidligere verdi" (Kapitalen I s. 53). Følgelig: skal et arbeid forståes som del av det samfunnsmessige totalarbeid må det reduseres til kvantitative uttrykk for den samme kvalitative enhet: abstrakt menneskelig arbeid. Arbeidets kvantitet blir angitt gjennom den samfunnsmessig nødvendige arbeidstid. Bare derved kan fordelingen av det samfunnsmessige

totalarbeid på de ulike individer i vareproduksjonen fattes - en produksjon hvor denne fordeling nettopp ikke skjer ut fra en på forhånd fastlagt plan. Derved lar seg videre forklare hvorledes kvantitative endringer i den tid som er nødvendig for å fremstille et produkt, fører med seg kvantitative endringer i produktets verdi (smnl. eksemplet med håndveveren). Reduksjon av individuell arbeidstid på samfunnsmessig nødvendig arbeidstid blir slik sett bare et spesielt aspekt ved den mer omfattende reduksjon: reduksjonen av konkret på abstrakt arbeid. Den angår den kvantitative side ved denne reduksjon.

Hva så med uttrykket: enkelt gjennomsnittsarbeid som Skjervheim helt korrekt fører inn i sin videre redegjørelse? Først "synes", "det for Skjervheim som Marx setter dette likt abstrakt arbeid, så sier han at det virkelig dreier seg om en identifikasjon (og at dette er nødvendig for å bruke arbeidstiden som målestokk for verdi) - en identifikasjon som "synes" å være uholdbar. Hans poeng er imidlertid greit nok: i det abstrakte arbeid er det abstrahert fra enhver kompetense. Dette settes lik enkelt arbeid som forutsetter kompetense. Derved klarer Marx å komme til det "rock bottom" for en objektiv målestokk for verdi. Dette er for Skjervheim ganske håpløst, "for det går på sammenligning av kompetensen", "det hele synes å henge sammen med den praktiske anerkjennelse av ulike yrker".

Bak disse lite interessante formuleringer skimter vi et problem som fra Böhm-Bawerks dager har vært en integrert del av Marx-kritikken. I det følgende går vi inn på dette problem. Senere kommer vi tilbake til enkelte punkter i Skjervheims manuskript.

Utgangspunktet er følgende sted i Kapitalen: "det (det menneskelige arbeid) er bruk av enkel arbeidskraft som i gjennomsnitt hvert alminnelige menneske uten noen spesiell utvikling, har i sin kroppslige organisme. Selve det enkle gjennomsnittsarbeid skifter riktignok karakter i forskjellige land og kulturepoker, men det er gitt i et bestemt samfunn. Komplisert arbeid regnes bare som potensiert, eller rettere sagt multiplisert enkelt arbeid, slik at et mindre kvantum komplisert arbeid er lik et større kvantum enkelt arbeid. At denne reduksjonen til stadighet finner sted, vises av erfaringen. En vare kan være et produkt av det mest kompliserte arbeid, dens verdi setter den lik produktet

av enkelt arbeid og representerer derfor selv bare et bestemt kvantum enkelt arbeid. De forskjellige proporsjoner i hvilke de forskjellige slags arbeid blir redusert til enkelt arbeid som deres måleenhet, bestemmes av en samfunnsmessig prosess bak produsentenes rygg og virker for dem derfor som tradisjonsbestemt" (Kapitalen I, s. 59).

Hva er det vesentlige i dette sitat? Så vidt vi ser det følgende: "Men vare kan være produkt av komplisert arbeid, dens verdi setter den lik produktet av enkelt arbeid og representerer derfor selv bare et bestemt kvantum enkelt arbeid". Hilferding forklarer utsagnet slik: "for imidlertid å kunne forstå denne prosess må verdibetraktningen fatte det arbeid som i et gitt moment står til samfunnets disposisjon som en av likeartige deler bestående, bare kvantitativ bestemt sum og det enkelte arbeid i og med at det skaper verdi bare som en integrert del av denne sum. Jeg kan imidlertid bare betrakte totalarbeidet som kvalitativt likt hvis jeg kan redusere det på en felles måleenhet. Denne måleenhet er det 'enkle gjennomsnittsarbeid' ----- Kompliserte arbeid gjelder som et mer av denne måleenhet" (Hilferding s. 144).

Ut fra denne betraktningens måte blir det klart hvorfor det enkle gjennomsnittsarbeid er gitt i et bestemt samfunn (selv om det veksler sin karakter i ulike land og kulturepoker). Videre kan sammenhengen sees mellom dette enkle gjennomsnittsarbeid og det tidligere anførte uttrykk : samfunnsmessig gjennomsnittsarbeidskraft. Det er derfor konsekvent nok når Marx forstår det kompliserte eller kvalifiserte arbeid som et bestemt kvantum av enkelt arbeid slik at et mindre kvantum komplisert arbeid er lik et større kvantum enkelt arbeid. Derved kan altså en dag av komplisert eller kvalifisert arbeid reduseres til et bestemt antall dager av enkelt arbeid d.v.s. igjentil arbeidstid, til samfunnsmessig nødvendig arbeidstid. Denne reduksjon selv blir å betrakte som et videre aspekt av den mer omfattende reduksjon, reduksjonen av det konkrete til det abstrakte arbeid.

Nå hevder imidlertid Böhm-Bawerk i sin kritikk at Marx nettopp ikke er i stand til å finne en målestokk, hvor igjennom vi på forhånd kan sette en enhet av kvalifisert arbeid - f.eks. en arbeidstime til gullsmiden - likt med et bestemt antall enheter av enkelt arbeid. P.g.a. at Marx ikke lykkes i å bevise reduk-

sjonen, hjelper han seg med en enkel sirkelforklaring: det hele skjer bak ryggen på produsenten.

Som sagt er ikke Marx ute etter en slik målestokk. Han er ute etter å forklare den objektive prosess som har å gjøre med hvorledes ulike varer og arbeidsformer blir satt like.

Dette skjer spontant gjennom markedet hvor handlingene til tallrike vareprodusenter støter mot hverandre. "Regnemesteren som alene kan utregne prisenes høyde er samfunnet og den metode som det derved betjener seg av er konkurransen" (Hilferding s. 151). "Om et bestemt komplisert arbeid f.eks. billedhuggerarbeidet er det firedobbelte eller det sekسدobbelte av enkelt arbeid, f.eks. skredderarbeid, er likegyldig. Viktig er det imidlertid at en fordobbling eller tredobbling av produktivkraften i det kompliserte arbeids sfære ville forringe dets produkt i forhold til det uforanderlig blitte enkelte arbeid med det dobbelte, resp. tredobbelte" (Hilferding s. 145). Det er slike forandringer Marx er ute etter når han forsøker å fatte bevegelseslovene for vareproduksjon. (sml. det tidligere anførte sitat fra Rubin). Skulle det enkle arbeid ha fungert som praktisk målestokk (noe Böhm-Bawerk og Skjervheim synes å mene), ville vi hatt å gjøre med en planlagt økonomi, hvor de ulike former for arbeid umiddelbart ble satt like. En slik økonomi er ikke tilstede i vareproduksjonen. Dens lovmessigheter setter seg igjennom bak ryggen på de enkelte produsenter.

Så meget om det enkle arbeid. Hvorledes selve forholdet mellom dette og det kvalifiserte arbeid nærmere blir bestemt (nemlig i kapitlet om arbeidslønnen), kommer vi tilbake til.

Ut fra det fremlagte, skal vi kort gå inn på noen punkter hos Skjervheim: enkelt arbeid er for han noe som forutsetter den kompetense som arbeidskraften oppnår gjennom den generelle sosialiseringssprosess, "mens komplisert arbeide synes å være et arbeide som forutsetter en kompetense som oppnås gjennom spesiell fagopplæring" (s. 10). Som Marx-tolkning beror dette på en enkel feillesning. Enkelt arbeid må forstås som en nærmere begræpsbestemmelse av abstrakt arbeid. Som sådant står det overfor det kvalifiserte arbeid. Skulle det forholde seg annerledes, ville selvfølgelig hele poenget med Marx' analyse bortfalle: å vise hvorledes det samfunnsmessige sammenheng etableres under vareproduksjon.

Hva Skjervheim mener med enkelt arbeid, synes å være spesielle konkrete former for ukvalifisert arbeid: bondedrengens arbeid, murelærlingens arbeid osv. Det er klart at disse som alle andre konkrete arbeider (f.eks. gullsmedarbeidet) må reduseres til abstrakt arbeid. Dette er den grunnleggende operasjon. Reduksjonen av komplisert eller kvalifisert arbeid til enkelt arbeid er bare et moment i denne mer omfattende reduksjon. Hevdes det imidlertid, at reduksjonen av konkret til abstrakt arbeid er meningsløs, så er selvfølgelig reduksjonen av kvalifisert til enkelt arbeid ikke mindre meningsløs.

Skjervheims oppfatning viser seg tydeligst i hans utlegging av noen setninger fra Kapitalens første opplag. Vi siterer mer utførlig for å få frem hva Marx snakker om:

"en bondekarls arbeidskraft kunne for eksempel gælde som simpel arbeidskraft, og forbruget af den således som simpelt arbejde eller menneskeligt arbejde uden videre dikkedarer; skrædderarbejdet derimod som forbruget af højere udviklet arbeidskraft. Medens en bondekarls arbejdsdag således måske repræsenterer ^{x)}skrædderens arbejdsdag et verdiudtryk på V. Denne forskel er imidlertid blot kvantitativ. Dersom frakten er produktet af én arbejdsdag for skrædderen, har den den samme værdi som produktet af 2 af bondekarlens arbejdsdage. På den måde tæller skrædderarbejdet imidlertid altid blot som multipliceret bondearbejde. De forskellige proportioner, i hvilke forskellige arter af arbejder reduceres til simpelt arbejde som deres måleenhed, fastsættes gennem en samfundsmæssig proces bag ryggen af producenterne ----" (Marx: Vare - Penge - Kapital, s.39).

Så vidt vi ser er dette sitat fullstendig i overensstemmelse med den tolkning som tidligere er blitt anført. Det Skjervheim gjør er at han overser betydningen av "kunne for eksempel gælde". Slik blir ikke forstått at Marx her illustrerer et poeng - selve reduksjonen til enkelt arbeid. Når sansen for poenget mangler, er det naturlig nok at bondearbeid og skredderarbeid blir betraktet som to ulike konkrete arbeider. Hvis det hadde forholdt seg slik, ville vi ikke ha hatt problemer med å være enig med Skjervheim i at det er "vanskelig å forstå hvorfor en bondekar sitt arbeid skulle være mer enkelt enn en skredders arbeid, hvis det ikke var fordi bondekaren hadde lært sitt arbeid som del av en livsform, mens skredderen har gått i en mer spesifikk lære" (s. 11).

x) et verdiudtryk på $1/2 V$, representerer

b) I annen del av sitt manuskript behandler Skjervheim mer metodiske eller erkjennelsesteoretiske spørsmål. Først tematiseres den såkalte "analytiske abstraksjon". Skjervheim uttaler seg nemlig som alt anført ut fra den forutsetning "at begrepene 'abstrakt arbeid' og 'verdi' hos Marx blir innført gjennom analytisk abstraksjon" (s. 12). Han uttrykker presist hva han legger i denne abstraksjon og kommer da til følgende konklusjon; "hvis nå 'verdi' og 'abstrakt arbeid' er analytiske abstraksjoner, må de kunne forklare sammenhengen mellom arbeide og bytteverdi i alle samfunnsformasjoner hvor 'varer' blir byttet, og ikke bare i kapitalismen" (s. 13). Følgelig blir Marx' politiske økonomi en almen samfunnssteori - en tese som etter vår mening for det første forutsetter at Marx i Kapitalen skulle ha utviklet en positiv teori: en politisk økonomi og for det andre at en slik spesiell vitenskapelig teori i seg selv skulle kunne være almen samfunnssteori og ha gyldighet for alle samfunnsformasjoner.

For Skjervheim er en slik tendensiell scientistisk fortolkning av Kapitalen selvfølgelig nok. Den er heller ikke etter hans oppfatning uvanlig. Mao siterer velvillig Lenin som synes å uttale seg i denne retning. Begge kan derfor tas til inntekt for en mer scientistisk fortolkning. Dermed skulle man tro at Kapitalens skjebne var beseglet - noe som ville være helt konsekvent på bakgrunn av manuskriptets første del.⁷⁾

Det merkværdige ligger imidlertid i at Skjervheim så og si underveis, d.v.s. midt i skrivingen av manuskriptet må ha oppdaget den såkalte "realabstraksjon" - og da ut fra Innledningen til "Grundrisse". Så vidt vi ser må en lesning av Kapitalens første kapittel som ikke oppfatter at vi har å gjøre med realabstraksjoner, føre fullstendig på villspor. En enkel ettertanke over hvorfor Marx i Kapitalen begynner med varen (et saksforhold som ikke i det hele tatt blir tatt hensyn til av Skjervheim), skulle egentlig være tilstrekkelig til å forstå betydningen av denne type abstraksjon.

Hva fører oppdagelsen til hos Skjervheim? Hvis abstrakt arbeid kan oppfattes som avbildning av en realabstraksjon, dreier det seg om fremmedgjort arbeid. Og "leser man Kapitalen i lys av dette, blir den scientistiske tendensen problematisk". Han hopper så over i den motsatte ytterlighet ved hjelp av den følgende

formulering: "kontinuiteten med fremmedgjørelsesproblematikken i ungdomsskriftene blir da åpenlys. Den politiske økonomi blir kritisk teori" (s. 15). Dette burde ha hatt som konsekvens at Skjervheim igjen leste igjennom Kapitalens første kapitel - for å se om det der kunne stå noe som kunne begrunne et slikt utsagn, resp. for å se hvilke av de to oppfatninger (den tendensielt scientistiske eller den som knytter an til fremmedgjørelsesproblematikken) som er den mest adekvate.

Dette har ikke skjedd. I stedet fremkommer på bakgrunn av Innledningen en "syntese" av analytiske abstraksjoner og realabstraksjoner - en "syntese" som ikke virker meningsløs på Skjervheim og som får han til å hevde at Marx' teori lar seg "rekonstruere som en teori om det borgerlige samfunn, men samtidig med videre pretensjoner" (s. 17).

Nå har ikke vi her til hensikt å gå nærmere inn på de erkjennelsesteoretiske spørsmål i Innledningen - en tekst som Marx selv mente ikke egnet seg til offentliggjøring. Vi bare noterer at teksten gjerne trekkes inn og flittig blir kommentert hvor mer filosofiske/erkjennelsesteoretiske interesser er ledende for Marx-lesningen. Derifra og til å legge Metodens klamme hånd over Kapitalen er det bare et skritt. I stedet for å utvikle metodiske begreper gjennom utlegning av hva som omtales, er man ute etter et metodisk skjelett. Metoden blir noe i seg selv og tema for selvstendigjorte konstruksjoner. Tendenser i så henseende finnes hos de såkalte "kapitallogikkere" som Skjervheim ellers angriper og hos Lundkvist - i boka "Introduktion til metoden i Kapitalen".⁸⁾ Det som likevel forundrer oss, er hvor lite fruktbare de problemstillinger som Skjervheim anfører fra Innledningen blir. De følges ikke opp. På tross av relativt adekvate formuleringer (sml. s. 16/17), virker det som om Skjervheim blir sittende fast i det syn at de analytiske abstraksjoner er de primære hos Marx - noe som ut fra vår oppfatning står i strid med de Marx-sitater han selv anfører. Den mulige forbindelse mellom Kapitalen og fremmedgjørelsesproblematikken i ungdomsskriftene hører vi heller ikke noe mer til. Det blir derved holdt fast på den mer scientistiske fortolkning av Kapitalen. Slik blir det fortsatt ansett som legitimt å betrakte grunnbegrepene i Kapitalens første kapitel som innført gjennom analytiske abstraksjoner. Den tidligere anførte kritikk blir enkelt

og greit opprettholdt.

Det virker derfor som det på denne bakgrunn er mulig å rekonstruere Skjervheims egentlige oppfatning (uten at vi har noen direkte belegg): de mest fruktbare og interessante tankeganger hos Marx er inneholdt i "Grundrisse", mens hans materialistiske ontologi og hans streben etter en almen samfunnsteori (tendensielt scien-tistisk) har slått fullstendig igjennom i Kapitalen. En slik rekonstruksjon kan finne støtte i de to tolkninger av begrepet "abstrakt arbeid" som Skjervheim anfører i manuskriptets tredje del - en fra "Grundrisse" og en fra Kapitalen. Disse tolkninger kommer vi tilbake til.

Som alt nevnt - den fremsatte kritikk blir opprettholdt. Den er likevel ikke ifølge Skjervheim fullstendig p.g.a. at grunnbegrepene bare ble forstått som innført gjennom analytiske abstraksjoner. Et mer fullstendig perspektiv er nødvendig - noe som kan fremkomme "gjennom en mer nøyaktig analyse av den marx'ske reduksjonsbasis, begrepet 'abstrakt arbeid' som vi vil vise inneholder en tvetydighet" (s.18). Hva menes? Overskriften til tredje del lyder: "Arbeidsverdilærens reduksjonsbasis". Det virker følgelig som den basis, hvorutfra begrepet "abstrakt arbeid" vinnes, den basis hvorutfra arbeidsverditeorien alene kan bli gjort forståelig, står til debatt.

Har vi da gjort Skjervheim urett, er han egentlig ute etter å få frem de reelle samfunnsmessige forhold som Marx tematiserer og setter på begrep? Slett ikke! Ser vi oss om i manuskriptets tredje del, finner vi nemlig bare et avsnitt (det tredje) som har å gjøre med en slik reduksjonsbasis. Skjervheim behandler der enkelt og komplisert arbeid gjennom en analyse av den logiske status til en påstand i et Marx-sitat fra Kapitalen. De spesielle samfunnsmessige forhold som hos Marx ligger bak begrepet "abstrakt arbeid" berøres imidlertid i det hele tatt ikke. Skjervheim snakker om "lønnsarbeid", om "utdanningskostnader" og om det "senkapitalistiske samfunn"- uttrykk som mer stammer fra dagligtalen enn fra vitenskapelig funderte kontekster.

c) I tredje del legger Skjervheim frem to tolkninger av begrepet "abstrakt arbeid". Den første har vi alt anført: "bruk ---- av fysiologisk og mekanisk kraft, uten noen formbestemmelse som sådan, d.v.s. kategorial abstraksjon fra formbestemmelser" (s.18). Tolkningen belegges gjennom sitater fra Kapitalens første kapittel. Et sitat fra "Grundrisse ----" blir også anført (dette kommer vi senere tilbake til).

1) Sitat s. 52 (resp. 27): det er beklagelig at Skjervheim her ikke tar med resten av avsnittet. Dette lyder:

"Disse tingene representerer nå ikke annet enn at menneskelig arbeidskraft er brukt til dem, at menneskelig arbeid er akkumulert i dem. Som krystaller av denne samfunnsmessige substans, som er felles for dem, er de verdier - vareverdier".

Selv om poenget "glemmes" av Skjervheim viser det siterte av seg selv i en annen retning. Den rest som er igjen av arbeidsproduktene karakteriseres som den "samme spøkelsesaktige eksistens" - et uttrykk som ikke henviser til noen fysiologisk eller mekanisk kraft, men til en samfunnsmessig konstituert eksistens, til fetischisme - problematikken.

2) Sitatene s. 58/59 (resp. 33 - Skjervheim har sideanvisningen 53): for å få frem hva det går om, må vi ta med de setninger som forbinder de to sitater:

"Skredderi og veveri er, selv om de er kvalitativt forskjellige produktive virksonheter, begge produktiv anvendelse av menneskelig hjerne, muskel, nerve, hånd osv., og i denne forstand er begge menneskelig arbeid. De er bare to forskjellige former å anvende menneskelig arbeidskraft på. Riktignok må selve den menneskelige arbeidskraft være mer eller mindre utviklet for å kunne bli anvendt i denne eller hin form. Varens verdi representerer imidlertid menneskelig arbeid som sådant, anvendelse av menneskelig arbeid overhodet ----".

Vi har her å gjøre med det ene av de to steder hos Marx som den fysiologiske interpretasjon har hengt seg opp i. Slik sett kunne altså sitatet ha støttet opp under Skjervheims tolkning. Dette ville imidlertid bare ha vært mulig, hadde det blitt isolert fra det avsnitt hvor det hører hjemme. Videre tematiseres nemlig enkel arbeidskraft, det enkle gjennomsnittsarbeid, reduksjonen av komplisert til enkelt arbeid. Hva Marx her er ute etter, har vi tidligere gått igjennom.

Nettopp i disse sammenhenger anser vi det for viktig å holde fast på det fysiologiske aspekt ved det menneskelige arbeid. En avgjørende forutsetning for det abstrakte arbeid fikseres. Neglisjeres den, havner man lett opp i en filosofisk spøkelsesverden. Men den fysiologiske bruk av energi er som sådann den samme i alle samfunnsformer. Den er derfor ikke selv alt abstrakt, verdisettende arbeid.

3) Sitat s. 60 (resp. 34): det viktige ligger her i at det kvantitative angår verdistørrelsen, men at dette forutsetter reduksjonen til en kvalitet : menneskelig arbeid. Slik sies det og lenger oppe på samme side:

"substans for jakkeverdien og lerretsverdien er de (skredderi og veveri) bare i den utstrekning man abstraherer fra deres spesielle kvalitet og begge har samme kvalitet, kvaliteten menneskelig arbeid".

Så vidt vi ser er det intet her, som skulle kunne gi opphav til noen fysiologisk tolkning. Det hele må sees i forbindelse med "denne samfunnsmessige substans som er felles" for arbeidsproduktene (sml. den anførte fra Kapitalen I s. 52, resp. 28).

4) Sitat s. 61 (resp. 35): her betones på direkte måte bruken av menneskelig arbeidskraft i fysiologisk forstand og at arbeidet nettopp i denne egenskap av likt menneskelig eller abstrakt arbeid danner vareverdien. Vi har å gjøre med det andre sted hos Marx som en fysiologisk interpretasjon kan støtte seg til. Selve formuleringen har sterke svakheter ved seg. En viktig forutsetning for bestemmelsen av abstrakt arbeid, blir overbetont. Dette kan lett gi opphav til misforståelser. Det er gjort ulike forsøk på å forklare formuleringsmåten. Bl.a. er det blitt fremhevet at Marx i dette andre avsnitt av Kapitalens første kapittel er opptatt av rent analytisk å føre verdien tilbake på arbeid. Derved er det ikke nødvendig å understreke arbeidets samfunnsmessige karakter (denne er allerede forutsatt da det alt i utgangspunktet bare er snakk om vareproduserende arbeid - og ikke om arbeid som sådant). Annerledes forholder det seg når oppgaven består i å avlede verdien dialektisk av det abstrakte arbeid.⁹⁾ Derved kan kanskje bli gjort forståelig at Marx på neste side av Kapitalen, i begynnelsen av det tredje avsnitt uten videre bare sier:

"men la oss huske på at varene bare har verdieksistens for- såvidt som de er uttrykk for den samme samfunnsmessige enhet, menneskelig arbeid".

En annen forklaringsmåte består i å trekke inn de parallelle steder i andre verk av Marx - for å gjøre formuleringen mer eksplisitte.

Nå synes det som Marx selv har vært klar over ensidigheten i sin formulering. I den franske utgave av Kapitalen har han omskrevet hele avsnittet (resp. har han trukket inn formuleringer fra Kapitalens første opplag). Det lyder der slik:

"Av det foregående følger det at selv om det strengt tatt ikke finnes to slags arbeid i varen, så er allikevel det samme arbeid i varen satt i motsetning til seg selv etter- som man ser det i sammenheng med varens bruksverdi som arbeidets eget produkt, eller med denne varens verdi som arbeidets rent objektive uttrykk ("gegenständlichen Ausdruck") Alt arbeid er på den ene side bruk av menneskelig arbeidskraft i fysiologisk forstand, og i denne egenskap av likt menneskelig eller abstrakt menneskelig arbeid danner det vareverdien. Alt arbeid er på den annen side bruk av menneskelig arbeidskraft i en bestemt målrettet form, og i denne egenskap av konkret nyttig arbeid produserer det bruksverdier. På samme måte som varen først og fremst må være nyttig for å være en verdi, må også arbeidet først og fremst være nyttig for at man skal kunne se det som bruk av menneskelig kraft, menneskelig arbeid i ordets abstrakte betydning. Verdiens substans og verdiens størrelse er nå bestemt. Det gjenstår å bestemme verdiens form"(Pax-utgaven av Kapitalen, s. 291).

Likevel - ensidigheten i formuleringen forblir. Noe annet er det inidlertid på denne bakgrunn å sette opp en tolkning av begrepet "abstrakt arbeid" som skal være dekkende for Kapitalens første kapitel.

Hva menes så med abstrakt arbeid, med det arbeid som skaper verdi? Vi har redegjort for dette tidligere. Her forsøker vi mer å se det hele fra et annet synspunkt. Utgangspunktet ligger i et alt gjengitt sted fra det fjerde avsnitt. Marx hevder der at varens mystiske form ikke skyldes verdibestemmelsens innhold: selv hvor forskjellige de nyttige arbeider kan være, er "det en fysiologisk sannhet at de er funksjoner av den menneskelige organisme og at enhver slik funksjon, uansett dens innhold og form, i det vesentlige er bruk av menneskelig hjerne, nerve,

muskel, sansorgan osv." I enhver samfunnsform er det menneskelige arbeid bundet til bruk av fysiologisk energi. Slik utgjør denne bruk også en avgjørende forutsetning for at det i det hele tatt kan snakkes om arbeid som abstrakt arbeid. Som sådann er imidlertid denne bruk av fysiologisk energi ikke tema for Marx. Den har ikke noe å gjøre med det karakteristiske for varene, for deres mystiske form.

Videre hevder Marx at det som ligger til grunn for bestemmelsen av verdistørrelsen heller ikke er avgjørende når det gjelder å forstå varens mystiske form. "Under alle forhold måtte arbeidstiden, som kreves for å produsere livsmidlene interessere menneskene, selv om denne interessen ikke er like stor på de forskjellige utviklingstrinn". Selv om vi forestiller oss "en forening av frie mennesker som arbeider med felles produksjonsmidler og bruker sine mange individuelle arbeidskrefter selvbevisst som en samfunnsmessig arbeidskraft" (Kapitalen I s. 93), kan arbeidstiden være relevant.¹⁰⁾ "Arbeidstiden ville altså spille en dobbelt rolle. Dens samfunnsmessige planmessige fordeling regulerer de forskjellige arbeidsfunksjoners riktige proporsjon med henblikk på de forskjellige behov. På den annen side tjener arbeidstiden samtidig som målestokk for produsentens individuelle andel i fellesarbeidet og derfor også i den del av totalproduktet som er bestemt for individuelt forbruk. Menneskenes samfunnsmessige relasjoner til sitt arbeid og til sine arbeidsprodukter er her fortsatt gjennomsiktlige og enkle, både i produksjonen og i distribusjonen" (Kapitalen I, s. 93).

Slik sett blir det heller ikke avgjørende at de forskjellige arbeider til individene blir satt like. Uten en slik likesetting av arbeidsformer kan f.eks. i et samfunn av "frie mennesker" ikke bli besluttet om det er nødvendig å bruke en dag kvalifisert eller to dager enkelt arbeid til fremstillingen av bestemte produkter. En samfunnsmessig planlegging kan bare realiseres på bakgrunn av en slik likesetting.

Skal varens mystiske form forklares, kan vi altså ikke rekurere på arbeid i fysiologisk forstand, på arbeidstid sans phrase, på denne likesetting av arbeidsformer. Vi må gå til det abstrakte arbeid. Og hvorfor? For Marx må som tidligere nevnt det samfunnsmessige arbeid i den spesielle form som det har under varepro-

duksjonen karakteriseres som abstrakt arbeid. Deri ligger at de samfunnsmessige relasjonene mellom uavhengig av hverandre og privatproduserende individer bare fremtrer gjennom det vekselvisbytte. En bestemt organisasjonsform av arbeidet er altså forutsatt : at de enkelte produsenter ikke umiddelbart er relatert til hverandre i produksjonsprosessen, at disse relasjoner først viser seg i byttet ¹¹⁾. Det abstrakte arbeid er derfor ingen fysiologisk, men en samfunnsmessig og historisk kategori.

Hva så med selve likesettingen av arbeidsformer? Som vi så må denne i et samfunn av "frie mennesker" forståes i lys av den samfunnsmessige planlegging. I vareproduksjonen skjer den imidlertid gjennom likesetting av ting, av arbeidsprodukter. "De menneskelige arbeiders likhet får den saklige form at arbeidsproduktene blir like som verdier, bruken av menneskelig arbeidskraft målt med tidsvarigheten antar form av arbeidsproduktenes verdistørrelse ----" (Kapitalen I s. 86) "Menneskene setter altså ikke sine arbeidsprodukter i relasjon til hverandre som verdier fordi disse tingene for dem bare er tinglige skall som inneholder likeartet menneskelig arbeid. Omvendt, ved at de i bytteprosessen setter sine forskjelligartede produkter lik hverandre som verdier, setter de sine forskjellige arbeider lik hverandre som menneskelig arbeid" (Kapitalen I s. 88). Bytteprosessens spesielle funksjon under vareproduksjonen blir igjen tydelig.

Slik sett står abstrakt arbeid ikke bare for den spesielle form for samfunnsmessig arbeid under vareproduksjonen, men også for den spesielle form, hvorigjennom arbeidet under vareproduksjonen samfunnsmessig blir satt likt. At denne spesielle likesetting av det menneskelige arbeid (altså igjennom at arbeidsproduktene blir satt like som verdier) ikke kan bero på den fysiologiske likhet til de ulike former for arbeid, skulle være innlysende.

Hva så med Skjervheims fysiologiske tolkning av det abstrakte arbeid? Tolkningen beror på en kunstig isolering av et par steder i Kapitalens første kapittel. Den skyldes en manglende evne til å se de problemer som omhandles. Ut fra Skjervheims eget synspunkt er imidlertid tolkningen relativt konsekvent : begrepet abstrakt arbeid blir jo forstått som innført gjennom analytisk abstraksjon. Derved må det abstrakte arbeid nødvendigvis bli redusert til bruk av menneskelig energi, til en fysiologisk kategori - befridd fra alle samfunnsmessige og historiske

elementer. Det har da sin gyldighet i alle epoker, er uavhengig av de spesielle samfunnsmessige produksjonsformer. Og - i alle epoker frembringes da også verdi.

En slik oppfatning er for Marx meningsløs. Man må ha tatt på seg solide naturalistiske briller for å kunne lese han på denne måten. Konsekvensen av lesningen blir i alle fall: arbeidsbegrepet hos Marx blir underbestemt.

Den andre tolkning av begrepet "abstrakt arbeid" som Skjervheim fremlegger, lyder som følger: "bruk av arbeidskraft uten bestemt formbestemmelse, d.v.s. med abstrakt formbestemmelse" (s. 18). Det abstrakte arbeid blir her forstått som et arbeid som "forutsetter en viss enkel gjennomsnittskompetense, men hvor man abstraherer fra denne kompetensens bestemthet" (s. 18). For Skjervheim oppnås denne kompetensen gjennom den generelle sosialisasjonsprosessen (sml. s. 10). Den involverer hele intensjonalitetsproblematikken (sml. s.9). Det er altså denne kompetensens bestemthet det abstraheres fra.

Hva er det som nødvendiggjør denne andre tolkningen? Ut fra sin første tolkning kommer Skjervheim frem til at begrepet "abstrakt arbeid" hos Marx beror på en feilkonstruksjon. I "Grundrisse" innfører Marx imidlertid "et annet begrep 'abstrakt arbeid' som gjør det mulig å identifisere abstrakt arbeid, men dette fører til en tvetydighet i grunnbegrepene" (s. 10). Dette andre begrep (og det korrelative begrep verdi) kan etter Skjervheims oppfatning "være fruktbart i en situasjon der den alt overveiende del av lønnsarbeidet er abstrakt arbeid i denne betydning" (s. 23). Som belegg for sin tolkning anfører Skjervheim et sitat fra Innledningen og to fra "Grundrisse" (begge fra s. 204). Halvparten av det ene sitat fra "Grundrisse" kan tas til inntekt for den første tolkning. Vi behandler det her i sin helhet.

Umiddelbart blir vi her noe forundret over at et begrep om abstrakt arbeid som har å gjøre med lønnsarbeidet skulle kunne ansees som et grunnbegrep på samme måte som det begrepet som hentes ut fra Kapitalens første kapittel. Det er imidlertid for Skjervheim nettopp den markante forskjell mellom disse begreper som gjør det mulig å snakke om en tvetydighet i grunnbegrepene resp. i de grunnleggende begreper hos Marx. Og den tilsynelatende overbevisningskraft til arbeidsverditeorien er jo avhengig

av denne ikke gjennomskuede tvetydighet i grunnbegrepene (sml. s. 5 og s. 26),

Så til de enkelte belegg for tolkningen:

1) Sitat fra Innledningen (s.25): i den tekst som sitatet er hentet fra behandler Marx erkjennelsesteoretiske spørsmål knyttet til begrepet arbeid. Det repeteres kort hva f.eks. fysiokratene, Smith har sagt om arbeidet. Deretter undersøkes de historiske og samfunnsmessige forhold som ligger bak den klassiske politiske økonomis forsøk på å ta denne enkleste abstraksjon som utgangspunkt. Vi går ikke inn på disse erkjennelsesteoretiske spørsmål her. Viktig er bare å påpeke at denne likegyldighet overfor det bestemte arbeid har å gjøre med en høyt utviklet arbeidsdeling og med den moderne industri. Det dreier seg med andre ord om fremkomsten av lønnsarbeidet. Arbeidet har "sluttet å være sammenvokset med individene som en bestemt særegenhet. En slik tilstand har nådd sin største utvikling i den mest moderne eksistensform for borgerlig samfunn - De forente stater" (Innledningen s. 25).

Viktigheten av å fatte den historiske og samfunnsmessige bakgrunn for arbeidet som sentralt tema i den klassiske politiske økonomi, er innlysende. Likeledes blir Marx' nitidige granskinger av Smiths og Ricardos arbeidsverditeorier forståelig: det område er satt, hvorigjennom mekanismene i det borgerlige samfunn lar seg sette på begrep. Hva som her blir sagt, kan imidlertid ikke sees som en teoretisk utlegging av begrepet abstrakt arbeid slik Marx bruker det. Skulle vi plassere disse avsnitt fra Innledningen, får vi det følgende: de hører ikke hjemme ved innføringen av grunnbegrepene (begrepet abstrakt arbeid slik som det vinnes ut fra analysen av varen og byttet), heller ikke hører de hjemme ved den direkte behandling av lønnsarbeid og kapital (begrepet abstrakt arbeid slik som det vinnes ut fra analysen av forholdet arbeid/kapital), men de står i sammenheng med dette siste. Slik kan de f.eks. tjene til å oppklare forholdet mellom vareproduksjon og kapitalistisk produksjon.

- 2) Begge sitatene stammer fra "Grundrisse" s. 204, fra kapitlet om kapitalen, fra den del hvor forholdet mellom kapital og arbeid behandles (det parallelle sted i Kapitalen I finnes s. 181 f.). Vi har altså ikke lenger å gjøre med innføringen av grunnbegreper.

Vi forsøker da først å referere s. 204 for å få frem hva Marx her er opptatt av: arbeidet som den bruksverdi som står overfor kapitalen, er ikke dette eller hint arbeid, men abstrakt arbeid - et arbeid som er absolutt likegyldig overfor sin spesielle bestemthet selv om det har evnen til enhver bestemthet. Kapitalen er som sådann likegyldig overfor enhver nærmere spesifisering av sin substans. Slik forholder det seg også med arbeidet. I det håndverksmessige arbeid var kapitalen enda bundet i sin bestemte substans - og arbeidet enda bundet i sin spesielle bestemthet. Nå (d.v.s. i den industrielle produksjon) kan kapitalen stille seg overfor ethvert bestemt arbeid. Det er tilfeldig hvilket arbeid det står overfor. På den andre side er arbeideren selv absolutt likegyldig overfor sitt arbeids bestemthet. Det har bare interesse for han i og med at det er arbeid og dermed bruksverdi for kapitalen. Å være bærer av arbeid som sådant, utgjør derfor den økonomiske karakter til arbeideren. Slik er han arbeider i motsetning til kapitalisten.

Den økonomiske karakter til håndverkeren lå som sagt nettopp i bestemtheten til hans arbeid og i forholdet til en bestemt mester. Det økonomiske forhold mellom kapitalist og arbeider blir utviklet desto mer adekvat, jo mer arbeidet mister enhver kunstkarakter, jo mer som dets spesielle ferdighet blir noe abstrakt og likegyldig, jo mer som det blir til en ren abstrakt virksomhet, noe rent mekanisk, likegyldig overfor sin form. Her viser seg igjen hvorledes produksjonsforholdets spesielle bestemthet (kapital - arbeid) først blir sant med utviklingen av en spesiell materiell måte for produksjon og med fremkomsten av et spesielt stadium i utviklingen av de industrielle produktivkrefter.

Så langt forsøket på et referat. Det skulle i alle fall ha blitt forståelig hvorledes arbeidets abstrakte karakter tilsvarende den abstrakte karakter til kapitalen. Arbeidet er abstrakt i og med at det er lønnsarbeid. Dermed er forutsatt at den historiske prosess har funnet sted, hvorigjennom arbeidet er blitt sosialt og rettslig skilt fra de objektive produksjonsbetingelser. Den eiendomsløse arbeider forefinner de objektive betingelser for arbeidet som noe fra han adskilt, som kapital, mens kapitalen forefinner "den abstrakte arbeider" på et "arbeidsmarked". I og med at de objektive betingelser for arbeidet er adskilt fra arbeideren, er også arbeidet selv adskilt fra han. Det er abstrakt arbeid, løsrevet fra det enkelte individ, sett som noe i seg selv. Slik fremtrer de ulike arbeidende individer bare som organer for arbeidet. Og det hele er altså resultatet av den moderne industri.

Slik får vi det følgende: begrepet abstrakt arbeid vinnes hos Marx på den ene side ut fra analysen av varen og byttet. På den andre side vinnes det ut fra analysen av det arbeid som står overfor kapitalen, d.v.s. av lønnsarbeidet. Så vidt vi ser blir gjennom denne andre bestemmelse begrepet nærmere differensiert og presisert. Det dreier seg imidlertid hele tiden om det samme begrep. Dette skyldes i siste instans at vareproduksjonen er almen og ikke bare sporadisk vareproduksjon, når den er kapitalistisk produksjon.¹² Om begrepet fremkommer på den ene eller andre måte er derfor mindre viktig i og med at selve byttet er utenkelig uten kapital. Det abstrakte arbeid er det arbeid som produserer bytteverdi under de eneste samfunnsmessige betingelser, hvorunder dette er mulig, nemlig under kapitalistiske betingelser - det abstrakte arbeid er lønnsarbeid, d.v.s. det arbeid som står overfor kapitalen, det arbeid som nettopp p.g.a. dette ikke frembringer noe annet produkt enn bytteverdi.

Hvori består så den private karakter til arbeidet når det er lønnsarbeid? Den består i at arbeidene til de enkelte arbeidere er forenet av én kapital i arbeidet til en "kollektiv totalarbeider"

- en kapital som gjennom konkurransen er skilt fra alle andre kapitaler og plassert i motsetning til disse. De enkelte kapitaler står følgelig i et bytteforhold til hverandre. Slik blir arbeidet først samfunnsmessig arbeid gjennom markedets formidling. Noen samfunnsmessig planlegging kommer ikke på tale.

Kan så disse sitatene fra "Grundrisse" støtte opp under S' tolkning? Neppel! I det første sitat (det som begynner med "Dies ökonomische Verhältnis ----) overser S at Marx skildrer overgangen fra håndverk til industriell produksjon. Så lenge vi holder oss til håndverket har kategorien "kunstkarakter" uten tvil sin anvendelse. Men som S sier: den siste del av sitatet støtter opp under hans første tolkning. Så vidt vi forstår betyr dette bare at S selv ser at denne andre tolkning ikke er adekvat når det gjelder industriell produksjon.

Videre sier S: "i den grad arbeidet mister egenskapen kunstkarakter, fordres det kun en abstrakt og formell kompetense hos arbeidskraften. Abstrakt arbeide som arbeid som kun fordrer en slik abstrakt og formell kompetense, er en for tolkning som støttes av dette sitatet: "(s.21). Sitatet i sin helhet finner vi på s. 15. Der hevder S òg at et slikt abstrakt arbeid er fremmedgjort arbeid. Derved kommer han i alle fall nærmere det Marx er ute etter: arbeidet har bare interesse for arbeideren for så vidt som det i det hele tatt er arbeid og som sådant bruksverdi for kapitalen, den økonomiske karakter til arbeideren er å være bærer av arbeidet som sådann osv.. Det er slike forhold (altså hvorledes de forskjellige arbeidere bare blir til organer for selve arbeidet) Marx analyserer i "Grundrisse" og i "Kapitalen" og ikke forhold som har å gjøre med arbeidskraftens abstrakte og formelle kompetense.

La oss så mer sammenfattende se på S' to tolkninger av begrepet "abstrakt arbeid": ut fra den første tolkning hevder han at vi har å gjøre med en feilkonstruksjon fra Marx' side.

Overfor den andre tolkning har han imidlertid ingen direkte prinsipielle innvendinger: den kan være fruktbar, "men som vi skal vise, lar de fundamentale tesene i Marx' politiske økonomi seg ikke formulere ut fra T₂-tolkningen alene" (s. 21). Vi tilføyer: det lar seg ikke ut fra en slik tolkning formulere noen politisk økonomi i det hele tatt - hverken i klassikkernes eller i Marx' forstand. Den har mistet sitt objekt. Derfor kan vi si oss enig med S i at Marx "ikke har vært klar over det vidt forskjellige som ligger i disse to tolkningene" (s. 21) - av naturlige grunner. Den fundamentale tvetydighet som S kommer frem til, er følgelig hverken fatal eller noe som hører hjemme i Marx' kritikk av den politiske økonomi. Derfor går vi her ikke inn på S' "moraliseringer" over sin egen, selvkonstruerte tvetydighet (sml. s. 22 og 23). Vi anfører bare igjen S' konklusjon: "verdi-teorien er --- en skinnets dialektikk. Den er basert på utnyttelsen av en ikke gjennomskuet tvetydighet" (s.26) og kommenterer på følgende måte: vi trenger grundigere analyser og en mer fundert kritikk før vi kan gjøre en konklusjon av denne type til vår egen.

I det tredje avsnitt av manuskriptets tredje del tematiserer S igjen reduksjonen av komplisert til enkelt arbeid. Bakgrunnen er den andre tolkning av abstrakt arbeid. Men også ut fra denne tolkning blir reduksjonen problematisk. For å vise dette går S frem på følgende måte: først angir han ut fra et Marx-sitat prinsippet for reduksjonen, deretter prøves den logiske status til den der uttrykte påstand. Dreier det seg om en analytisk sann påstand, er den gyldig, men triviell. Dreier det seg derimot om en syntetisk påstand aposteriori, det vil si om en empirisk påstand, er denne påstand ikke sann, og prinsippet følgelig ikke gyldig". (s.25)

Så vidt vi ser forsøker S her mer direkte å få frem egne problemstillinger.¹³ Som Marx-kritikk lider fremstillingen av avgjørende mangler - hovedsaklig fordi selve poenget i sitatet er misforstått. Det blir nemlig ikke her angitt prinsippet for reduksjonen av komplisert til enkelt arbeid. Av denne grunn er vi i det følgende mindre opptatt av hva S sier enn av å få frem hva Marx er ute etter.

Vi siterer først Marx noe mer utførlig enn S (samtidig er det viktig å gjøre oppmerksom på at det hele ikke stammer fra s. 23 - som S anfører -, men fra s. 211 i Kapitalen I, altså fra kapitel V: "Arbeidsprosess og verdiskapende prosess"): "Det arbeid som regnes som høyere, mer komplisert arbeid i forhold til det samfunnsmessige gjennomsnittsarbeid, er anvendelse av en arbeidskraft som inneholder høyere utdanningskostnader, hvis produksjon koster mer arbeidstid og som derfor har større verdi enn enkel arbeidskraft. Når verdien av denne kraft er større, kommer den også til uttrykk i høyere grad og materialiserer seg derfor i løpet av samme tid i forholdsvis høyere verdier". Dette betyr på ingen måte at Marx utleder varenes verdi av "arbeidets verdi". Det går om å vise at i den samfunnsmessige prosess hvor de ulike arbeider blir satt like, kan merutgiftene til det arbeid som det kapitalistiske samfunn har anvendt for utdanning av kvalifisert arbeidskraft, ikke uttrykke seg på annen måte enn gjennom den høyere verdi til de produkter som er frembragt av disse arbeidskrefter. Forholdt det seg annerledes, ville ingen kapitalist være beredt til å betale de mer kvalifiserte arbeidere en tilsvarende høyere lønn.

Som nevnt blir det ikke i disse sammenhenger tematisert av Marx om det kvalifiserte arbeid prinsippielt sett kan reduseres på enkelt arbeid. Selve reduksjonen ble begrunnet og forklart i sin nødvendighet i Kapitalens første kapitel. Her kommer det an på etter hvilken målestokk reduksjonen finner sted, hvorledes de ulike arbeidsydelse kan sammenlignes. En slik målestokk for sammenligning finner Marx i utdanningskostnadene som igjen må forstås ut fra utdanningstiden (som arbeidstid). I den kapitalistiske produksjonsmåte finnes det imidlertid intet sentralt plan-

leggende organ som kan avveie de ulike utdanningstider til de forskjellige arbeidskrefter mot hverandre. Denne oppgave blir overlatt vare- og arbeidsmarkedets spontane krefter. Rosdolsky forestiller seg det hele i et sosialistisk samfunn på følgende måte: " Sett at til fullføringen av et bestemt prosjekt er 100 arbeidere som arbeider 10 dager nødvendig, derav imidlertid 10 arbeidere med særlige overgjennomsnittlige kvalifikasjoner som må bli spesielt forberedt for dette prosjekt. Ved utdanningen av disse arbeidere får samfunnet bestemte utgifter som vi kan si tilsvarer 200 arbeidsdager. Det er klart at samfunnet må 'ta hensyn til' disse 200 arbeidsdager hvis ikke dets økonomiske planer skal bli hengende i luften. Det vil derfor ikke regne med 1000 nødvendige arbeidsdager for utføringen av prosjektet, men med 1200" (Rosedolsky s. 612).

Marx selv angir imidlertid i dette kapitel av Kapitalen bare problemets prinsipielle løsning. Han fastholder den behandlingsmåte av problemet som tidligere ble referert: i enhver verdidannende prosess må det "høyere arbeid alltid reduseres til samfunnsmessig gjennomsnittsarbeid, f.eks. en dag høyere arbeid til x dager enkelt arbeid. Man sparer altså en overflødig operasjon og forenkler analysen ved å anta at den arbeider som brukes av kapitalen utfører enkelt samfunnsmessig gjennomsnittsarbeid" (Kapitalen I, s. 213).

Trekk ved den posisjon som ligger til grunn for Skjervheims Marx-lesning.

Vi har kontrastert Skjervheims Marx-lesning med Marx selv. Viktig var det å få undersøkt om vi har med en rimelig fortolkning å gjøre. Vi mener dette ikke er tilfelle. Derved reiser seg det videre spørsmål: hva er det egentlig for en "tilrettelegging" av Marx som her er i arbeid, hvilken posisjon står den for, hva representerer den teoretisk og politisk? Ved å gå inn på spørsmålet hadde det vært mulig å få tydligere frem Skjervheims egne problemstillinger. De problemer han er ute etter å løse kunne nærmere ha blitt fiksert.

Vi anser en slik tematisering for viktig. Det er å beklage at vi ikke her får tatt den i arbeid. Av denne grunn anfører vi bare noen punkter som vi mener er relevante for en nærmere situering av denne "tilrettelegging".

a) Som alt antydnet er vi av den oppfatning at Skjervheim i sin Kapitallesning har tatt på seg solide naturalistiske briller. Det er derfor bare spesielle problemer som blir sett. Slik er han blind overfor de historiske og samfunnsmessige forhold som Marx tematiserer og setter på begrep. Det særegne objekt for Marx' forskninger oversees, likeledes den for han karakteristiske vitenskapelige fremstillingsmåte. Det som sees er imidlertid en underliggende scientistisk tendens, et forsøk på utarbeidelse av en materialistisk ontologi. De steder hos Marx lar seg derved plukke ut som kan tas til inntekt for et slikt syn. Konsekvensen blir da at vi hos Marx egentlig må snakke om en "ikke-gjennomskuet objektivisme", "en skjult positivisme", som både teoretisk og praktisk har fått fatale konsekvenser. Marx "tar ikke tilstrekkelig vare på skille mellom praktisk handling som involverer anerkjennelsesproblematikken, og teknisk og strategisk handling, han tar ikke tilstrekkelig vare på skille mellom interaksjon og arbeid i Habermas' berømte terminologi" (Innledning s.6).

b) Ut fra en slik "tilrettelegging" av Marx fremkommer så og si av seg selv behovet for korrigeringer eller suppleringer. Manglene nødvendiggjør ikke-objektivistiske, ikke-positivistiske, ikke-kvantitative kategorier. Intensjonalitetsproblematikken dukker

opp, videre blir uttrykk som "kommunikativ handling", "symbolsk formidlet interaksjon" osv. påtrengende. Bak det hele ligger prosjektet om en "kritisk samfunnssteori."

Det er karakteristisk at en slik tenkemåte ikke hører hjemme i vitenskapelige, men i filosofiske sammenhenger. Man er egentlig ute etter å vise at den erkjennelsesteoretiske grunnlagsproblematikk ikke er tilstrekkelig reflektert hos Marx. Derfor blir det nødvendig å knytte an til filosofer som på en adekvat måte har tatt vare på slike erkjennelsesteoretiske problemstillinger (Kant og Hegel) eller til tendenser i moderne filosofi som er ute etter en slik filosofisk grunngeving av vitenskap.

Korrigerings- og supplerings synspunktet legitimerer seg ofte gjennom å hevde at det gjelder å redde den materialistiske karakter i Marx' analyser eller at det (på tross av Marx selv) gjelder å bevare den sosialistiske intensjon! I alle fall - vi har å gjøre med en rehabilitering av filosofien som en selvstendiggjort disiplin.

c) Fra tid til annen forsøker man å finne støtte for synspunktet ut fra Marx selv. Det oppkonstrueres et skille mellom "Grundrisse" og Kapitalen. I "Grundrisse" - sies det da - har vi enda å gjøre med den filosofiske Marx som snakker om fremmedgjørelse, formidling, avmakt og utbytting. De kvalitative relasjoner mellom individene er enda bevart, Den hegelske innflytelse gjør seg gjeldende. Dermed blir tilknytningen til ungdomsverkene markant (verker som vi villig nok innrømmer har en filosofisk karakter). I Kapitalen derimot har den scientistiske tendens av en eller annen grunn plutselig slått igjennom ---- Hva som i denne forbindelse ikke sees, er det forskningsmessige siktemål med "Grundrisse". Det gjelder i kamp med ulike teoretiske uttrykksformer for det borgerlige samfunns selvforståelse å vinne begreper for dette samfunns vitenskapelige fremstilling. Slik sett går det om en immanent destruksjon. I denne destruksjonsprosess spiller oppgjøret med begrepsstrukturene i den hegelske filosofi en avgjørende rolle. På bakgrunn av en slik destruksjon blir det så for Marx i Kapitalen mulig å utarbeide og å sette på begrep mekanismene for det borgerlige samfunn som et historisk bestemt samfunn.

d) Som alt antydnet ligger det i et slikt synspunkt at den vitenskapelige karakter til Marx' analyser enten overspringes eller "oppheves". Man er ikke lenger interessert i det vitenskapelige nivå som etableres gjennom kritikken av den klassiske politiske økonomi. Man anser det ikke lenger for relevant å gå inn på det vitenskapelige forskningsområde som Marx åpnet opp for gjennom sin immanente destruksjon av de teoretiske uttrykksformer for det borgerlige samfunns selvforståelse. Andre spørsmålsstillinger er ledende. Derved "oppløses" ofte nok Marx' prosjekt i filosofi. Problemene blir redusert til temaer i en verdensanskuellesdebatt. Imidlertid er det også mulig å berømme Marx' vitenskapelige innsats - uten å måtte godta gyldigheten av hans teorier (f.eks. arbeidsverditeorien). Man snakker da om teoriernes "historiske gyldighet", d.v.s. om deres gyldighet for frihandelskapitalismen. Vi lever likevel idag i et samfunn som er underkastet andre former for lovmessigheter - i det "senkapitalistiske samfunn".

Om nå den vitenskapelige karakter til Marx' analyser "oppheves" eller overspringes - i en forstand blir konsekvensen den samme. Man har alt avhevet seg fra enhver politisk debatt om de realiteter som Marx' teoretiske kategorier henviser til. Den politiske og revolusjonære dimensjon som hans teorier bærer i seg, blir da enten filosofisk interessant eller bare uttrykk for et tilbaketrukket stadium. Likevel lar det seg gjøre å knytte an til visse prinsipper av almen art (som riktignok ikke er spesielt karakteristiske for Marx): utbytting, klassekamp osv.

Som sagt anser vi det som viktig å få undersøkt nærmere den posisjon som ligger til grunn for denne "tilrettelegging" av Marx som er i arbeid i Skjervheims lesning. I så henseende mener vi en interpretasjon av Habermas' filosofiske Marx-utlegging og Marx-kritikk er nødvendig. Ved en slik interpretasjon ville vi betrakte det som avgjørende å ta utgangspunkt i den spesielle form for venstrekeynesianisme som preger Habermas' tenkemåte. Vi håper senere å komme tilbake til disse saksforhold.

- 1) Sml. Marx' brev til Kugelmann, 11. juli 1868. "Das Geschwätz über die Notwendigkeit, den Wertbegriff zu beweisen, beruht auf vollständiger Unkenntnis, sowohl über die Sache, um die es sich hier handelt, als die Methode der Wissenschaft. Die Wissenschaft besteht eben darin, zu entwickeln, wie das Wertgesetz sich durchsetzt. Wollte man also von vornherein alle den Gesetzscheinbar widersprechende Phänomene erklären, so müsste man die Wissenschaft vor der Wissenschaft liefern" (Brieft über das Kapital, s. 185).
- 2) Vi har gått utførlig inn på disse saksforhold her for å vise at Marx ikke er ute etter en "praktisk målestokk" for verdi.
- 3) Det dreier seg her egentlig om en "umulig" ligning. Derfor har vi heller ikke å gjøre med et substansbegrep i tradisjonell forstand. Hva som menes kommer først frem gjennom selve verdiformanalysen.
- 4) Så vidt vi forstår forutsetter Skjervheim et helt annet reduksjonsbegrep - et reduksjonsbegrep som stammer fra polemikken mot den "positivistiske" reduksjonisme. Dette reduksjonsbegrep blir så projisert inn i Marx' tekst.
- 5) Sml. det parallelle skjema hos Lundkvist: "Introduktion til metoden i Kapitalen" s.22. Lundkvist opererer imidlertid ikke med et så forkortet intensjonalitetsbegrep som Skjervheim.
- 6) Det beste eksempel på hvorledes Skjervheim oppfatter verditeorien finner vi egentlig på s. 8 i manuskriptet hvor han trekker inn fonetikken som illustrasjon.

Fo*noter forts.

- 7) Et av argumentene S anfører for å vise berettigelsen av en slik mer scientistisk fortolkning av Kapitalens første kapittel bygger på de eksemplene Marx benytter seg av: snekkerarbeid, skredderi osv.. Vi henviser her bare til Kapitalen I, s. 183/184, hvor forholdet mellom vareproduksjon og kapitalistisk produksjon behandles.
- 8) Hos Lundkvist finner vi ikke bare det tidligere nevnte skjema (vedrørende konkret og abstrakt arbeid og deres respektive produkter), men også et skjema som angir hvilke kategorier hos Marx som er ahistoriske og hvilke som er spesielt knyttet til vareproduksjonen. Herutfra tematiserer han forholdet mellom hva han kaller formalabstraksjoner og realabstraksjoner. Kan Lundkvist angripes for visse ensidigheter, så blir disse systematisert hos S (sml. forøvrig s. 21-25 i Lundkvists bok).
- 9) Det problem som her ligger under, har vi tidligere nevnt: forholdet mellom verdisubstans og verdiform.
- 10) Marx tenker her på hva som ellers blir snakket om som "sosialismens første stadium".
- 11) Fremstillingen er her sterkt forkortet. Det henvises til redgjørelsen for det abstrakte arbeid i III a.
- 12) Sml. Kapitalen I, s. 183/184. Vi er selvfølgelig klar over det betenklige ved å fremstille et så komplisert problem på en rent skissemessig måte. Interesserte henvises imidlertid til Napoleonis bok: "Ricardo und Marx" som ligger til grunn for fremstillingen.
- 13) Vi har tidligere tematisert dette avsnitt, nemlig når det gikk om å gjøre forståelig hva S mente med "arbeidsverdi-lærens reduksjonsbasis" (sml. slutten av III b).

Vi anfører den sekundærlitteratur som vi har benyttet og ofte støttet oss til:

Aspekte der Marxschen Theorie I (artiklene av Böhm-Bawerk og Hilferding), edition suhrkamp.

Napoleoni: "Ricardo und Marx" edition suhrkamp.

Ranciére: "Der Begriff der Kritik und die Kritik der politischen Ökonomie", Merve.

Reichelt: "Zur logischen Struktur des Kapitalbegriffs bei Karl Marx" EVA.

Rosdolsky: "Zur Entstehungsgeschichte des Marxschen 'Kapital' EVA.

Rubin: "Studien zur Marxschen Werttheorie" EVA.

Wygodski: "Die Geschichte einer grossen Entdeckung" das europäische buch.